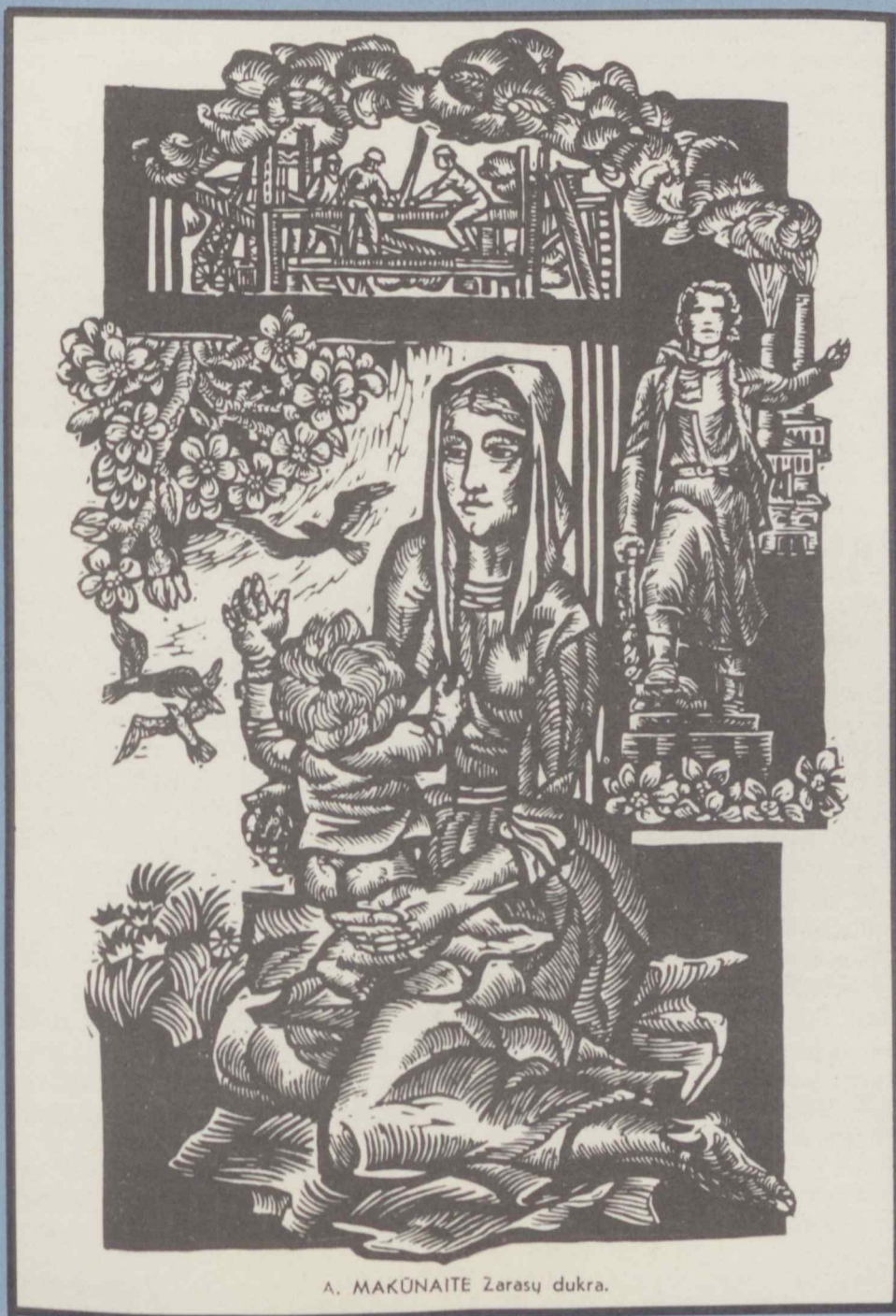

ŠVIIESA

Powell A. J.
6117 So. Tripp Ave.
Chicago, Ill. 60629

NO. 1 SAUSIS - VASARIS - KOVAS 1978 M.

Rec. 3-20-78

A. MAKŪNAITE Zarasų dukra.

ŠVIESA
The *Light*

Prenumeratos kaina, metams \$1.00
Pavienis numeris 25 c.

Politikos, Mokslo, Meno ir Literatūros
Trimėnesinis žurnalas

Leidžia Amerikos Lietuvių Darbininkų Literatūros Draugija,
102-02 Liberty Ave., Ozone Park, N. Y. 11417

Redaktorius Antanas Bimba

Entered as second class matter at the Post Office at Jamaica, New York, under the Act of March 3, 1879

NO. 1

Sausis—Vasaris—Kovas [January—February—March] 1978

XXXXV

TURINYS

Ivykių sukuryje	3
Audros metu. Irena Muzikevičiūtė. <i>Eilėraštis</i>	4
Trečioji atmintis. Jevgenijus Jevtušenka. <i>Eilėraštis</i>	4
Pirmoji lietuviška knyga. J. Kirlys	5
Gandrų žemė. Rimgaudas Graibus. <i>Eilėraštis</i>	6
Gyvenimą ir plunksną pašventęs revoliucijai. Henrikas Vencevičius.	7
Mokslo ir kultūros žymūs veikėjai, dainos mylėtojai. A. Gučiūnietis.	11
Žvaigždynai, planetos ir žmonės. Antanas Juška.	13
Ištikimas iki mirties savo principams. Antanas Martinionis.	16
Žemei. J. Strielkūnas. <i>Eilėraštis</i>	17
Turkmėnų lietuvių literatūriniai ryšiai. Jokūbas Skliutauskas.	18
Kelias nuo Volgos. Vacys Reimeris. <i>Eilėraštis</i>	19
“Švedkapiai” be švedų. Archeologas A. Tautavičius.	20
Tarybinių žmonių sveikatos apsauga.	21
Kad giedočiau tave. Akmuo. Justinas Marcinkevičius. <i>Eilėraščiai</i>	22
Jaunystės žingsniai Žemaitijoje. Vincas Lauraitis.	23
Per vėlai. Sugrįžčiau . . . Albina Gudynienė. <i>Eilėraščiai</i>	25
Ko juokėsi beržas? Vytautas Barauskas.	26
Bendrauja Žemaitės ir Ševčenkos tautų kultūros. F. Kauzonas.	30
Jaunystė. Tėviškės jazminas. Kęstutis Balčiūnas. <i>Eilėraščiai</i>	31
Piešk motinos veidą. Kūryba. Vidmantė Jasukaitytė. <i>Eilėraštis</i>	32

IVYKIŲ SŪKURYJE

Labai tragiškos žinios mus pasiekia iš Pietrytinės Azijos, iš Indokinijos. Kaip žinia, ten vyksta kariniai susirėmimai tarp Vietnamo ir Kambodijos. Štai du kraštai, abu išsilaisvinę, abu socialistiniai, abu komunistų vadovaujami, išvėlę į tarpusavį karą! Ypatingai skaudu mums, pažangiems amerikiečiams, kurie rėmėme jų herojišką kovą prieš amerikinio imperikalizmo agresiją.

Čia ne vieta gilintis į šio konflikto priežastis ir bandyt nustatyti jo kaltininką. Bet mums atrodo, kad socialistiniai kraštai turėtų šventai laikytis principo, jog nepaisant pasitaikančių tarp jų ideologinių ar kitokių skirtumų, jie nekels ginklo vienas prieš kitą.

Šiandien pasaulio dėmesys yra nukreiptas taipgi labai į nemalonius ir pavojingus įvykius Afrikos Rage (Iškišulyje). Ten taipgi vyksta ginkluoti susikirtimai tarp Etiopijos ir Samalio. Tik ten jų kaltininkas aiškus: Samalis yra agresorius, tikriau—per jį didžiosios kapitalistinės šalys. Etiopijos vyriausybė neseniai paskelbtame savo pareiškimе griežtai smerkia atvirą ir slaptą Vakarų valstybių ir jų reakcinių sąjungininkų paramą Samaliui. Pareiškimе sakoma, kad Vakarų šalys, o visų pirma Jungtinės Amerikos Valstijos aiškiai siekia dar labiau išplėsti konfliktą. Jos rezga sąmokslą suskaldyti Etiopiją ir pasmaugti jos revoliuciją. Ji kaltina Jungtines Valstijas, kad jos tiekia ginklų Samaliui per Saudo Arabiją ir kai kurias kitas šalis. Iš kitos pusės, ji kategoriškai atmeta Vakaruose leidžiamus gandus, kad būk Etiopijoje esančios ir veikiančios Tarybų Sąjungos ir Kubos militarinės jėgos.

Vakarams nepatinka Etiopijos liaudies pasirinktas socialistinis kelias į naują, šviesų rytą. Todėl jie nesigaili jokių pastangų ją iš to kelio išmušti, ir tai daro per Samalį.

Taikai pasiekti perspektyvos dar vis nesitaiso ir Vidurio Rytuose. Stebėtojų nuomone, dargi jos yra žymiai pablogėjusios. Egipto, Izraelio ir Jungtinių Valstijų manevrai neduoda ir nežada duoti taikos šiam pasaulio kampui.

☆☆☆

Jungtinės Tautos 1978 metus paskelbė "Tarptautiniais Pergalės prieš Apartheidą Metais," tai yra metais, per kuriuos visas civili-

zuotas pasaulis kreips specialų dėmesį į Pietų Afrikos Respublikos žmonių kovą prieš baltųjų europiečių rasistinį viešpatavimą. Kaip žinoma, ten viską valdo ir visą valstybės galią laiko savo rankose, palyginti saujelė, tik keturi milijonai baltųjų, o apie 15,000,000 juodosios rasės žmonių neturi jokių pilietinių teisių. Bet taip nepasiliks amžinai. Šie žmonės šiandien plačiai ir energingai kovoja už išsilaisvinimą ir jiems lemta laimėti, jiems priklauso ateitis. Išlaisvinto krašto jau net žinomas ir pavadinimas, būtent *Azanija*. Jungtinių Tautų paskelbimas 1978 m. Tarptautiniais Metais prieš Apartheidą yra didelė moralinė parama Pietų Afrikos žmonėms jų kovoje už pilną išsilaisvinimą.

☆☆☆

Kultūriniame Amerikos pasaulyje šiandien yra plačiai diskutuojamas naujas filmas "Paul Robeson." Veikalas pagrįstas didžiojo Amerikos juodųjų žmonių dainininko, aktorius, vadovo, kovotojo gyvenimo ir veiklos biografiniais bruožais. Robesono rolę atlieka taip pat juodas aktorius James Earl Jonas. Dramą parašė irgi juodas rašytojas. Nežiūrint to, didelė juodųjų intelektualų grupė pareiškė protestą prieš veikalą ir reikalauja, kad jo vaidinimas būtų nutrauktas. Kodėl? Mat, nors veikale Robesonas vaizduojamas aistringai, padoriu žmogumi ir drąsiu kovotoju, bet jo politinis nusistatymas yra iškraipomas. Veikalas bando sudaryti išpūdį, kad Robesonas turėjo kovingus polinkius, bet teorijoje menkai nusimanė ir todėl kiti (suprask, baltieji komunistai) jį naudojo ir dirigavo. Be to, veikalas vaizduoja Robesoną masių labai mylimu, bet ir pusėtinais juokingu naiviu charakteriumi.

Protestuojančių tarpe randame ir Paul Robesono sūnų, kuris pareiškė: "Gaila, kad James Carl Jones, mano geras draugas, nesupranta, kad vaidindamas šiame veikale jis ne tik nepagerbia Robesono, bet dar jį išniekina. Gaila . . ."

☆☆☆

Nei tarptautinėje, nei naminėje arenoje šiandien nesimato jokių gilių, reikšmingų, pasauli sukrečiančių pakaitų. Tarp Varšuvos Sutarties Sąjungos socialistinių ir Šiaurinio Atlanto Sutarties Sąjungos kapitalistinių didžiųjų įtampa

šalių nėra sumažėjusi, o ginklavimosi lenktynės dargi pintensyvėjusios, ir, kaip viskas rodo, toliau plėsis ir intensyvės, jeigu mūsų vyriausybė vykdys savo užmojų gaminti ir Europoje išdėstyti neutroninę bombą. Nesijudina iš vietos ir Jungtinių Valstijų—Tarybų Sąjungos derybos dėl apribojimo strateginių ginklų . . .

O kaip su mūsų naminiiais reikalais? Čia irgi padėtis nėra pasitaisiusi jokiam žyminame laipsnyje. Net jau ir pats prez. Carteris tesigiria, kad jam pagaliau pavykę kainų ir infliacijos kilimą šiek tiek sulėtinti. Jis nei nežada kainų kilimui užkirsti kelią ir pradėti pastangas jas atstumti atgal, ko iš jo ir Kongreso reikalauja liaudis.

AUDROS METU

Senutis stogas pasišiaušė
Lyg katinas prieš piktą šunį.
Perkūnas įtrenkė į kriaušę. . .
Mama paklojo lovą sūnui, —
Ilgai ji meldė ir žegnojos,
Kad dirvai rūstūs nesibartų,
O vėjas laižė basas kojas
Ir glostė ilgus žilus plaukus.

Irena Muzikevičiūtė

TREČIOJI ATMINTIS

JEVGENIJUS JEVTUŠENKA

Išvertė J. Jakštas

*Visiems užaina maudulys,
kai vietos negali sau rasti,
be jokios priedangos išlįs
gyvenimas, praradęs prasmę.*

*Į sielą šaltis įsimes.
Tačiau beveik prieš savo valią
pašaukiam atmintį tuoj mes,
kaip galestingąją seselę.*

*Bet kartais šitokia naktis
į mus įsiskverbia per jėgą,
kad atmintis ir išmintis
nuo mūsų tučtuojau pabėga.*

*Pranyksta akyse šviesa.
Jausmai, veiksmai sustingę tūno.
Tačiau gyvena mumyse
dar atmintis trečioji — kūno.*

*Te kojos atmena, kada
jos buvo basos, teapsako
ir dulkes vieškelių šiltas,
ir žolę, vėstančią prie tako.*

*Te skruostas atmena laikus,
kai mus ramino po peštynių
liežuvis — toks minkštai šiurkštus —
šunelio — draugo pirmutinio.*

*Teatmena kalta kakta,
kaip taimindama ją bučiavo
palinkus motina balta
ir švelnumu visa alsavo.*

*Te pirštai pamena drėgnuos
rugiuos lašus, skujas atranda
ir žvirblio virpulį delnuos,
ir virpčiojantį arklio sprandą.*

*Te lūpos lūpas prisimins.
Jose šviesa ir miglos nykios.
Ugnis ir ledas. Jos gaivins
ir apelsiniais, ir pusnynais. . .*

*Gyvenimui ištarsi: „Leisk
išpirkti nuodėmę niekšingą.
Aš kaltinau tave — atleisk,
neteisk už įniršį tulžingą.*

*Ir jeigu reiks mokėt už tai,
kad į pasaulį mes ateinam,
man nebaisi — sakau tvirtai —
nors ir pati žiauriausia kaina.*

*Bet praradimai ir kančia,
sunki galva, burna išdžiūvus
už džiaugsmą, suteiktą mums čia,
ar mokestis jau toks didžiulis?!”*

Pirmoji lietuviška knyga

Siemet lietuvių tauta švenčia savo pirmosios knygos 430 metų jubiliejų. Lietuviško rašto pradžia—svarbus kultūrinis įvykis mūsų tautos gyvenime. O pati knyga “Catechismusa prasty Szadei”—brangus pirmasis lietuviško rašto istorinis, literatūrinis, kalbinis ir apskritai kultūrinis dokumentas. Jis tapo išspausdintas Karaliaučiuje 1547 m. gruodžio 9 d. Tai nedidelio formato knygelė, kurios turinį sudaro: prakalbos (dvi), elementorius ir giesmės. Taigi, 79 puslapių pirmoji lietuviška knyga—lyg kokia enciklopedijėlė, kurioje tų laikų skaitytojas lietuvis galėjo rasti beveik visa, kas jo dvasiui gyvenimui tuo metu buvo reikalinga. Tat mūsų pirmoji knyga kad ir pavadinta katekizmu, betgi ji—nėra vien krikščionybės tiesų ar maldų rinkinys.

“Catechismusa prasty Szadei” abiejose prakalbose (lotyniškoje ir eiliuotoje lietuviškoje)—daug vertingos medžiagos anų laikų lietuvių tautos socialinei ir kultūrinei būklei pažinti. Šešioliktojo amžiaus lietuvių buitį vaizduojama gana tamsiomis spalvomis; “mūsų giminė” (tauta) laikoma “nemokyta ir storžieviška,” žinoma, turint galvoje lietuvių liaudies religinį lygį. Dėlei tokios lietuvių liaudies būklės knygos įžangoje kaltinami daugiausia kunigai ir ponai, kurie laiko liaudį visiškoje tamsoje, baudžiaviniame junge; jie (kunigai ir ponai) graudenami ir grasinami “paskutiniojo teismo” bausmėmis. Iš tikrųjų, lietuvių liaudies švietimas buvo labai žemo lygio: visoje Žemaitijoje tuo metu te veikė tik viena pradinė mokykla, o Vilniuje buvo vos dvi tokios mokyklos.

Ir nelietuviai rašytojai, tais laikais atsilankę Lietuvoje, savo raštuose, be kita ko, yra pasakę: “Nėra pasaulyje nelaimingesnio sutvėrimo už lietuvių kumetį, kuris nieko savo neturi, nebent tik tai, ką jam ponas dovanoja, bet to nė didžiausiems gyvenimo reikalams neužtenka” (H. Lipmanas).

“Varginga tauta, ypač kaimuose, sunkios baudžiavos prislėgta . . . Kaimiečiai penkias dienas, o kai kada ir šešias savo ponui dirba,

tiktai pirmadienis savo privatiniam darbui paliekamas, dažniausiai ir sekmadieniais (mat, jokių švenčių žmonės nešvenčia) visus darbus atlieka: žemę aria, javus piauna, kulia. Duona valgo juoda ir labai menką, iškeptą iš grūdų, sumaltų kartu su varpomis” (A. Guagnini). Egipto vergų nelaisvė nebuvo sunkesnė už šių “kumečių nelaisvę.”

Visai suprantama, kad lietuvių liaudis, ponų engiama, besaikiškai išnaudojama, vergiško darbo prislėgta, neturėjo nei laiko, nei noro rūpintis kokiais kultūriniais ar religiniais dalykais. Todėl mūsų pirmosios knygos prakalboje randame reikalavimą šviesti liaudį, sudaryti jai sąlygas pažinti ne tik krikščioniškas tiesas, ne tik rašto šiek tiek pramokyti, bet ir laikyti ją, liaudį (bent religijos atžvilgiu), lygiateise su ponais.

“Catechismusa prasty Szadei” knygoje įžiūrimos demokratinės tendencijos tebuvo tik “blyškus švystelėjimas feodalinės vargrovės tamsoje” (prof. K. Korsakas).

“Catechismusa prasty Szadei” eiliuotinė prakalba—pats pirmasis eilėraštis lietuvių kalba.

“Catechismuse” kalbama ne vien apie “mokslo krikezianistes,” bet ir apskritai apie žmonių pramokymą skaityti, be ko “platesnis mokslas negal stawiet.” Visai aišku, kodėl po prakalbos yra įdėtas elementorius—“Pygus ir trumpas mokslas skaititi yr raschity,” kur duodamas pirmasis lietuvių kalbos garsų suskirstymas į “balsines” ir “dvibalsines.” Šis elementorėlis savo įpėdinio tesulaukė tik po 161 metų (1708)—Maž. Lietuvoje ir po 234 m. (1781)—Didžiojoje.

Be prakalbų ir elementoriaus, pirmojoje lietuviškoje knygoje yra įdėta ir giesmių su gaidomis. Tos giesmės—tai pirmieji eiliuotų vertimų į lietuvių kalbą pavyzdžiai, lietuviškos eilėdaros ir poetikos metmens.

Kas yra mūsų pirmosios knygos autorius—pačioje knygoje niekur nenurodyta. Tik 32 metams praslinkus po jos išleidimo, ano meto lietuvių rašytojas Baltramiejus Vilentas 1579

m. savo išleistųjų evangelijų knygos autorius buvo jo paties pusbrolis Martynas Mažvydas. Be to, šiuo metu tarybinių literatūros mokslininku yra nustatyta, kad lietuvių pirmosios knygos darbo dalį yra idėję ir tu laikų Karaliaučiaus universiteto profesoriai, lietuvių rašytojų pradininkai—St. Rapailionis ir A. Kulvietis, kurie dar prieš Mažvydą jau buvo atvykę į Karaliaučiu ir rašė lietuviškai. Be jų, knygoje dar bendradarbiavo pirmieji reformacinio sąjūdžio veikėjai Lietuviai—J. Zablocius ir Karaliaučiaus universiteto rektorius F. Stafilas, parašęs knygai lotyniškąją prakalbą. Mažvydas, 1546 m. atkvietas iš Žemaitijos į Karaliaučiu tęsti studijų, pasinaudojęs anksčiau paruoštą medžiaga, buvo tik vyriausias pirmosios knygos sudarytojas ir didesnės jos teksto dalies parūpintojas. Todėl dabar pirmosios lietuviškos knygos autorium visų laikomas Martynas Mažvydas, nors pati knyga, kaip jau minėta, buvo kolektyvinio darbo padarinys.

Ligi šiol pirmoji lietuviška knyga dar mažai buvo tyrinėta; ją tyrė daugiausia buržuaziniai mokslininkai nelietuviai ir gana šališkai. Tik

dabar istoriniu, literatūriniu, kalbiniu ir iš viso kultūriniu požiūriu ji plačiai tapo ištirta mūsų tarybinių mokslininkų. Buržuazinis mokslas ją tenagrinėjo ypačiai kalbiniu požiūriu ir vertino ją tik kaip religinį dokumentą. Tarybinės santvarkos sąlygomis tapo įmanomas pirmosios lietuviškos knygos gilus tyrinėjimas, siejant jos pasirodymą su tu laikų gyvenimo aplinkuma, jos turinį grindžiant socialistiniu ir ideologiniu marksistiniu požiūriu.

“Catechismusa prasty Szadei” yra brangi kiekvienam lietuviui knyga, kurioje pirmą kartą lietuviškas žodis pasirodė spaudoje.

Lietuviškos knygos per 430 metų nueitasis kelias buvo sunkus ir vingiuotas. Ji mūsų tautos istorijoje suvaidino didžiulį vaidmenį, vis augdama, tobulėdama. Bet ypatingo suklestėjimo lietuviška spauda pasiekė Tarybų Lietuvoje, kada mūsų knyga tapo prieinama plačiosioms liaudies masėms. Siandien spauda yra vienas svarbiausių krašto ir tautos kultūros pasireiškimų ir laimėjimų; ji padeda mums kurti ir statyti naują socialistinį gyvenimą tarybiniais pagrindais.

Gandrų žemė

*Ne pasakoj
Ir ne bažnyčioj
Stovėjo nuotaika žalia.
Kažkas armoniką pravirkdė tyčia
Matyt igriso spengianti tyla.*

*Beržų viršūnėse
gandrai pabudo.
Man rodosi kažko jie liūdi.*

*Negaila, kad žirgai nubrido
Per dobiliukų kerintį baltumą.
Man gaila, kad gandrai atskrido
Kam reikia šito skubotumo?*

Dar ims nušals sparnus . . . Ir gaila

*Kad žemė paukščių neapklosto.
Jie tiek čiulbėjo apie meilę,
Net neįmanoma paguosti.*

*Beržai maži ir dideli
Iš džiaugsmo šoka, kad žali.*

*O paukščiai skrenda. Patikėjau—
Atskrido jie iš nežinios.
Kad aš į juos ilgai žiūrėjau,
Jie niekada nesužinos.*

*Apgaubčiau juos šilta skara,
Kuria mane mama mylėjo.
Tik gaila tos skaros nėra—
Nuo laiko kandžių sudulėjo . . .*

RIMGAUDAS GRAIBUS

Gyvenimą ir plunksną pašventęs revoliucijai

HENRIKAS VENCEVIČIUS

Lietuvos rašytojo Aleksandro Gudaičio-Guzevičiaus kūryba — ryškus ir vaizdingas mūsų literatūros puslapis. Romanai "Kalvio Ignoto teisybė," "Broliai" "Samokslas," apsakymai ir apsakos, pjesės apie liaudies revoliucinę kovą už Tarybų valdžią Lietuvoje. Rašytojas pirmasis mūsų literatūroje

Aleksandras
Gudaitis-Guzevičius

plačiose drobėse vaizdžiai nutapė eilės iš liaudies gelmių iškilusių revoliucionierių, kovotojų paveikslus, visu ryškumu parodė Didžiosios Spalio revoliucijos reikšmę lietuvių tautai. Daugelį metų buržuaziniai istorijos falsifikatoriai teigė, esa revoliucija į Lietuvą buvo iš Rusijos atnešta Raudonosios Armijos durtuvais. Rašytojas romane "Kalvio Ignoto teisybė" sutriuškino šį melą, ryškiais istoriniais faktais parodė, kas ir kaip Lietuvoje kovojo už Tarybų valdžią. Rašytojo aprašyti revoliucijai veikėjai buvo minimi jų tikromis pavardėmis ar turėjo savo prototipus. Tai didelis rašytojo Gudaičio-Guzevičiaus istoriniu romanu privalumas.

Man teko laimė artimai pažinti Gudaitį-Guzevičių, kartu su juo keliauti Lietuvos keliais, stebėti, kaip jis rinko medžiagą savo naujiems kūriniais, svečiuotis pas jo kūrinių veikėjų prototipus.

1946 m. mus supažindino Jonas Šimkus — žinomas publicistas, tuometinis "Tiesos" atsakinėjo redaktoriaus pavaduotojas. "Valstiečių laikraštis" jau spausdino Gudaičio-Guzevičiaus romana "Kalvio Ignoto teisybė."

Iš spaudos ir pažįstamų pasakojimų daug ką apie Guzevičių jau žinojau. Mokėsi Palangos

progimnazijoje ir Ukmergės gimnazijoje. Čia įsijungė revoliucinė veikla. Jau 1925 m. įstojo į Lietuvos komjaunimą. Nuo 1927 m. pagrindinės Lietuvos komunistų partijos narys. Sekančiais metais buvo areštuotas, iš gimnazijos pašalintas. Sekė ilgi išvykų revoliucinės kovos ir kalėjimų metai. 1928-1929 m. partijos siuntimu jaunas revoliucionierius gyveno Rytprūsiuose ir padėjo leisti žurnalą "Balsas." Jo kūriniai buvo spausdinami įvairiuose komunistiniuose leidiniuose, JAV pažangių lietuvių laikraščiuose "Laisvėje" ir "Vilnyje." Vėliau Guzevičius dirbo Maskvoje, o 1930 m. grįžęs į Lietuvą buvo Lietuvos kompartijos Centro Komiteto Sekretoriato narys ir Komjaunimo laikinojo Centro komiteto pirmasis sekretorius. Tačiau greit sekė areštas ir iki 1938 m. kalėjo Kauno ir Siaulių kalėjimuose, IX-me forte.

Atkūrus Tarybų Valdžią Lietuvoje buvo vyriausybės narys. Karo metais Gudaitis-Guzevičius užfrontėje padėjo rengti partizanų būrius, kurie buvo siunčiami į Lietuvą.

Įžymaus revoliucionieriaus gyvenimo ir kovos kelias apsprendė jo kūrybos tematiką. Savo talentingą plunksną Aleksandras Guzevičius pašventė revoliucijai. Jau 1935 m. Minske Brolio slapyvardžiu buvo išleistas Guzevičiaus apsakymų ir apybraižų rinkinys "Vėliavininkė."

O tuomet, Jono Šimkaus kabinete, į mane žvelgė ramios naujojo pažįstamo akys. Sužinojęs, kad ir aš Ukmergę laikau savo gimtuoju miestu, Guzevičius pralinks mėjo, akyse išsižiebė šiltos liepsnelės. Jis lyg ir pasiskundė, kad senokai buvo Ukmergėje ir pradėjo klausinėti apie savo pažįstamų, atskirų gatvių ir namų likimą. Dar taip neseniai buvo praūžusi viską naikinanti karo audra, kuri išblaškė žmonių likimus, degino namus ir ištisas gatves.

— Norėčiau nuvažiuoti į Ukmergę, — pasakė Guzevičius. — Gal pavažiuosime šį sekmadienį?, man pasiūlė. Aš mielai sutikau.

Atsimintinos kelionės

Sekmadienio ryte buvome Ukmergėje. Gudaitis-Guzevičius lyg ir pajaunėjo. Matyti, jo atmintyje atgimė tolimos jaunystės metai, praleisti šiame mieste. Vos tik atvažiavus į miestą, rašytojas pasakė:

— Noriu senais takais pavaikščioti . . .

Dažnas Ukmergės namas jam daug ką priminė. Štai šioje gatvėje 1922 metais kartu su tėvais gyveno, čia vyko komjaunuolių—pogrindininkų susirinkimas, o šia gatvele jis, jaunas gimnazistas, skubėjo į kaimą, pas valstiečius.

— Čia man kiekvienas akmuo pažįstamas, — sakė susimąstęs Guzevičius.

Parodė namą Kauno gatvėje, prie kurio jis pirmą karo dieną prisiglaudęs stovėjo, kai virš Ukmergės pasirodė vokiečių lėktuvai. Jų išmestos bombos susprogdino kelis namus Pakalnės gatvėje, Kaleno kulkosvaidžiai, o jis, respublikos vidaus reikalų liaudies komisaras, skubiai sėdo į automobilį ir grįžo į Kauną.

Iš Ukmergės nuvykome į Uteną. Sustojome miesto prieigos. Čia 1941 m. birželio 25 d. Gudaitis-Guzevičius vadovavo mūšiui su hitlerininkais. Jo komandos klausė pulkas kariuomenės, keliasdešimt partinių ir tarybinių darbuotojų. Hitlerininkų pirmieji motorizuotieji daliniai, puolę Daugpilio ir Leningrado kryptimis, buvo keletai valandų sulaukyti.

— Čia degė du vokiečių tankai, o ten šarvuočiai, — rodydamas paplentės kalniuką, pasakojo Gudaitis-Guzevičius.

Vėliau dažnai su rašytoju važiuodavau traukiniu iš Vilniaus į Kauną.

Pamenu vienos kelionės metu nuoširdžiai kalbėjomės apie tolimesnius jo kūrybinius planus. Respublikos skaitytojai jau plačiai skaitė Gudaičio-Guzevičiaus romaną "Kalvio Ignoto teisybė," autorius buvo priimtas į rašytojų Sąjungą. Kelionės metu rašytoją prašiau, įtikinėjau tęsti romaną toliau. Matyti, mano žodžiai sutapo su autoriaus užmanymais ir jau 1951 m. pasirodė romano "Broliai" pirmosios knygos.

1962 m. vasarą ir rudenį Aleksandras Gudaitis-Guzevičius buvo dažnas svečias Ukmergėje, Kovarsko ir Anykščių apylinkėse. Jis kalbėjosi su senais revoliucionieriais, darbininkais, buvusiais kumečiais. Man daugelį kartų teko stebėti, su koku atkaklumu ir kantrybe rašytojas tikrino eilę metų kauptą medžiagą, rinko iki šol nežinomus faktus, kurie po kiekvienos kelionės apaugdavo naujomis įdomiomis detalėmis. Jo nebaidė toliai ir vingiuoti kaimų keliai. Užrašų vietovių pavadinimai. Rašytojas

ieškojo naujų spalvų, faktų ir pavyzdžių savo naujam romanui.

Tų pačių metų vasarą Ukmergės rajono "Žuklių" kolūkio žemdirbiai Gailiūnų kaime susitiko su savo šefais—Partijos istorijos instituto prie LKP Centro Komiteto darbuotojais. Kolūkiečiai nuoširdžiai kalbėjosi su savo žemiečiu—instituto direktoriumi Romu Šarmaičiu rašytoju A. Gudaičiu-Guzevičiumi. Tada rašytojas kalbėjo:

— Prieš keturiasdešimt metų mes, jauni gimnazistai, čia žengėm pirmuosius revoliucinės kovos žingsnius, svajojome apie šviesią mūsų krašto ateitį. Šiandien mūsų tarpe nėra daugelio tų draugų, kurie mirė kalėjimuose, žuvo kovoje su hitlerininkais ir buržuaziais nacionalistais. Tačiau gyvenimas žengia pirmyn. Turite elektrą, gausų šviesuomenės būrį, kaime susiklostė nauji žmonių santykiai. Tai džiugina ir jaudina mus . . .

O prieš tai rašytojas senoje Šarmaičių sodyboje mums papasakojo apie mūrininkavimo dienas. Kadai, buržuazijos valdymo metais, vienas Karolinos Šarmaitienės sūnus buvo kalėjime, antras—mokėsi Maskvoje. Motinai būtina prireikė statyti tvartą. Lėšų nebuvo. Sūnų draugai pasiūvė padėti. Guzevičius su vienu draugu privilkė akmenų, juos suskaldė ir išmūrijo pamatus. Senutė Šarmaitienė dabar ir sakė:

— Tu, Aleksandrai, geras knygas rašai. Mūrininkas irgi neblogas. Matai, pamatai stovi dar ir dabar . . .

Kruopštus darbininkas

Du ar tris kartus A. Gudaitis-Guzevičius po keliolika dienų gyveno Ukmergėje, mano tėvų namuose. Mat 1955-57 metais Ukmergėje dirbau rajono kultūros skyriaus vedėju.

Vieną rudenį nuvažiavome į Žemaitkiemio miestelį. Rašytojas panorė pakalbėti su įdomiu pagyvenusiu žmogumi. Apylinkės vadovai nurodė senyvą pieno vežėją. Maniau, Guzevičius pasikalbės pusvalandį kitą ir važiuosime toliau. Senukas vežė pieną į Ukmergės pieninę. Guzevičius sėdo į vežimą, o man pasakė su automobiliu grįžti į Ukmergę.

— Žinai, koks tai įdomus žmogus,—kitą dieną pasakojo rašytojas. Jo žodžiai teka ramiai, kaip Šventosios vanduo. Tik klausykis ir nepamiršk. Geriausiai žmogų gali pažinti jo darbo aplinkoje, kai jis pasakoja neraginamas ir nevaržomas . . .

Šiu atvažiavimų metu rašytojas nakvodavo mano kambaryje. Šalimais buvo tėvų miegamasis.

— Vos prašvito, o kambaryje girdžiu žingsnius,—pirma Guzevičiaus viešnagės dieną pasakojo mama.—Pasibeldžiau, pravėriau duris ir matau, rašytojas sėdi prie staliuko ir skubiai ką tai rašo. Jis manęs ir nepastebėjo . . .

Vėliau Gudaitis—Guzevičius man pasakojo, kad įpratęs dirbti rytais. Kur bebūtų jis turįs kasdien parašyti nors keletą puslapių.

Viešnagės pas kalvį Ignotą

1958 m. rudenį buvau buv. Obelių rajono "Valstiečio" kolūkyje. Sausas ruduo kvepėjo prinokusiais obuoliais. Laukuose balavo skarelės: moterys skubėjo nukasti bulves. Kolūkio pirmininkas Alfonsas Muralis skubiu žingsniu vedžiojo mane laukais, rodė modernišką fermą. Obelių rajone ši kolūkį laikė pačiu geriausiu.

— Čia pirmininkauju trečius metus,—sakė A. Muralis.—Visi dirbame darniai, o svarbiausia iki manęs pirmininkavęs Antanas Kurkietis stiprų pamatą padėjo. Ir dabar jo patarimai mums stipriai praverčia . . . Juk pažįstate mūsų kalvį Ignotą? Man teko gana daug skaityti apie Antaną Kurkietį—žinomojo A. Gudaičio-Guzevičiaus romano "Kalvio Ignoto" teisybė" pagrindinio veikėjo Ignoto Varkalio prototipą. Apie Kurkietį buvo man daug pasakojęs ir autorius. Tačiau asmeniškai nebuvau pažįstamas. Tai išgirdęs Muralis sustojo, atidžiai į mane pažvelgė. Jo žvilgsnyje galėjau perskaityti nuostabą ir mažytį nusivilimą. Panašiai nusteptų vilnietis, sužinojęs, kad jo pašnekovas nėra savo gyvenime užkopęs ant Gedimino kalno ir nuo pilies bokšto nesigrožėjęs miesto vaizdais.

— Pavakaryje pasuksime į Skėmių kaimą,—pratarė Muralis,—ir aplankysime Kurkietį. Supažindinsiu, o aš tą pačią progą aptarsiu kai kuriuos ūkinius reikalus . . .

Pavakario saulė glostė rudens lapais pabertus tolius. Kur tai toliau aidėjo darni aukštaičių sutartinė. Mes pasukome prie atokiau stovinės sodybos. Žemos senoviškos durys, švarus kambarys. Stambus senyvas vyriškis padėjo ant stalo laikraštį, pataisė akinius, stiprus rankos paspaudimas. Senukas sukruto. Girdi gaila, kad namuose nėra gospadinės, dar iš Rokiškio negrižo. Na, bet, mes ir patys ko nors surasime . . . Ant stalo atsirado lėkštė obuolių ir ašotis kmynų alaus. Kurkietis visoje apylin-

kėje garsėja ne vien kaip geras kalvis. Jis sodininkas, o jo alus toli pralenkia visus geriausius gėrimus.

— Tai sakai, sūneli, iš Vilniaus atvažiavai,—kreipėsi į mane Krukietis.—Senokai Vilniuje nebuvau. Sveikata nebe ta. O Guzevičius vis rašo: atvažiuk į svečius ir gana. O paskui pats pas mane atvažiuoja. Va, pereitą mėnesį visą dieną prie šito stalo prasedėjome. Ar pažįsti Guzevičių. Aš linktelėjau.

— Geras vyras,—tęsė Kurkietis,—mes su juo seni prieteliai . . .

. . . buržuazijos valdymo metais Gudaitis-Guzevičius Kauno sunkių darbų kalėjime kameroje susipažino su kaimo kalviu Antanu Kurkietiu. Šis žmogus tarnavo caro kariuomenėje, dalyvavo pirmajame pasauliniame kare, o paskui savanoriu įstojo į Raudonąją gvardiją. Grižęs į Lietuvą aktyviai dalyvavo kuriant Tarybas. Dalyvavo sulaukiant ir nuginkluojant kaizerinių vokiečių ešaloną Rokiškyje, kuomet žuvo jo draugai revoliucionieriai Juozas Pagirys ir Edvardas Tičkus. 1919-1926 metais dirbo kalviu ir palaikė ryšius su komunistais, platino komunistinę spaudą Kamajų, Obelių valsčiuose. Po 1926 m. fašistinio perversmo buržuazija sudarė Krukietiui bylą ir įkalino 15 metų.

Kalėjime Kurkietis praėjo antrą savo gyvenime universitetą. Daug skaitė, mokėsi. Kamerose draugai labai gerbė šį tiesų ir atvirą, kupiną liaudies samojaus žmogų. Kurkietis tris kartus dalyvavo badavimuose ir išbadavo 30 parų. Gudaitis-Guzevičius sužavėjo Kurkietio pasakojimai apie rokiškėnų revoliucinę praeitį. Gimė užmanymas parašyti didelį romaną, A. Kurkietį paimant svarbiausio veikėjo kalvio Ignoto prototipu. Pirmieji būsimos knygos užrašai buvo padaryti 1932-1933 metais. Guzevičių išvežė į Šiaulių kalėjimą, o jo herojaus prototipas dar kalėjo Kaune. Gudaitis-Guzevičius, net ir atsiskiręs nuo kaimo kalvio Kurkietio, kurį buvo pasivadinęs Ignotu, jo nepamiršo. Pirmieji jo užrašai perkelti iš Kauno, kratos metu buvo sunaikinti. Šiaulių kalėjime užrašus atkūrė iš atminties, pasisėmė medžiagos iš kitų fašizmo kalinių—miesto ir dvarų darbininkų bei kaimo varguolių ir po metų kolektyvo draugai kameroje skaitė romano pirmojo varjanto pradžią. Žvalgybos užpuolimas ir visi Guzevičiaus raštai buvo sunaikinti. Autorius kalėjo dar iki 1938 metų. Buvo ligos pakirstas ir nebegalėjo tęsti to darbo, kuris reikalavo daug ir fizinės ištvermės. Tik 1941 metais Maskvoje gyvendamas, kur tuo metu

buvo visa Tarybų Lietuvos vyriausybė, jis trečią kartą pradėjo tą darbą ir jau jo nebevalio.

1944 m. vasara A. Gudaitis-Guzevičius su pirmaisiais kariuomenės daliniais sugrižo į Lietuvą, susirado savąjį Ignotą ir daug ką atnaujino iš jo pasakojimų.

1962 m. rugsėjo pabaigoje kartu su rašytoju nuvykome į Rokiškį pas Antaną Kurkietį. Mat, prieš keletą mėnesių Kurkietis su žmona iš kaimo persikėlė gyventi į miestą. Respublikos gatvėje jam buvo suteiktas dviejų kambarių butas su visais patogumais.

88 metų senukas mane supažindino su žmona Emilija, anūku Rimantu.

— Mano pamaina,—šypsodamasis sakė šeiminkas ir žvilgsniu rodė Rimantą, aukšto ūgio jauną vyrą—Lietuvos Veterinarijos akademijos IV-to kurso studentą.—Pirmas mano giminės mokslinčius . . .

Kadaise Kurkietis draugavo ir dirbo su Edvardu Tičkumi, kurio vardas suteiktas Rokiškio vidurinei mokyklai, prieš keletą metų ją ir baigė jo anūkas Rimantas.

Guzevičiaus kalboms su Kurkietiu nebuvo pabaigos. Kalvis Ignotas daug pasakojo apie revoliucinį Petrogradą, domėjosi savo seno draugo kūrybiniais planais. Retas autorius turi tokia laimę gyvenime užtikti žmogų, kuris jį būtų taip sužavėjęs ir įkvėpęs ilgamečiam atkakliam ir sunkiam, didžiulės valios reikalingam darbui. Rašytojas Kurkietui pasakojo, kad "Kalvio Ignoto teisybės" ir "Brolių" epopė ja jau turi savo tęsinį. Grožinei leidyklai įteikė naują romaną, kuris apima Lietuvos liaudies gyvenimą nuo 1924 iki 1927 metų.

Tuo metu meistrai baigė įrengti anteną ir įjungė televizorių—rašytojo dovaną.

Kurkietis prisiminė kalėjimo dienas. Tais metais garsejo prelato Olšausko byla. Jis Birštone pasmaugė savo sugyventinę Ostinauskienę.

— Olšauskas kalėjime turėjo atskirą kamara. Ten net mišias laikė,—pasakojo Kurkietis.

— Naktį jo kameros durys buvo nerakinamos ir prelatas vaikštinėjo koridoriumi. O mes po septyniais užraktais, nors ir ne žmogžudžiai. Tai va, vienas sargas nežinojo tos tvarkos. Vakare Olšauską už kupros, į kamara ir užrakino. Ryte Olšauskas padarė raportą ir tą vyrą ant sausos duonos ir vandens patupdė į karcerį . . .

— Karta pildė mūsų anketas. Man užrašė,

kad kalvis ir žemdirbys. O už manęs stovėjo Liudas Adomauskas. Taigi valdininkas ir klausia Adomausko, koks jo buvo socialinis gyvenimas.

Vėlai vakare atsisveikinome su Antanu Kurkietiu. Senukas rašytojui Gudaičiui-Guzevičiui pasakė:

— Visa širdimi linkiu, tau, Aleksandrai, kad sveikata ilga būtų, kad jaunas būtumei, kad net iki šimto metų gyventumei . . .

A. Kurkietis mirė 1965 m. rugsėjo 5 d. Rokiškėnai saugo jo atminimą. Ignoto kalvė iš kaimo perkelta į rajono centrą. Čia visuomet gausu lankytojų, kuriems pasakojama apie garbingą revoliucinę praeitį.

1948 m. pasirodęs A. Gudaičio-Guzevičiaus romano "Kalvio Ignoto teisybė" pirmasis tomas davė pradžia gausiems jo kūriniais. Už "Kalvio Ignoto teisybę" 1951 m. autoriui buvo suteikta TSRS Valstybinė premija. Romanas "Samokslas" buvo atžymėtas Respublikine premija. A. Guzevičius sukūrė pjeses "Kalvio Ignoto teisybė," "Nematomasis ginklas," "Krantai Nemunėlio," "Dvikova," kurios buvo statomos Vilniaus, Šiaulių, Panevėžio dramos teatruose. Jo apysakos "Juodoji tarpėda," "Spalio komisaras" labai populiarios moksleivijos ir jaunimo tarpe.

A. Gudaičio-Guzevičiaus kūriniai daugelį kartų buvo išleisti Maskvoje. Įvairios leidyklos rusų kalba jo kūrybą šimtatūkstantiniais tiražais paskleidė po visą Tarybų Sąjungą. "Kalvio Ignoto teisybė" ir "Broliai" buvo latvių kalba išleisti Rygoje, estų kalba Taline. Jie plačiai paplito Europoje. Prahoje, Bratislavoje, Berlyne ir Bukarešte, jie buvo išleisti čekų, slovakų, vokiečių ir rumunų kalbomis.

1968 m. rašytojui A. Gudaičiui-Guzevičiui buvo suteiktas Tarybų Lietuvos liaudies rašytojo vardas. 1969 m. balandžio 18 d. nustojo plakusi revoliucionieriaus, žinomo rašytojo širdis. Jo vardas buvo suteiktas Ukmergės miesto vidurinei mokyklai.

Jo kūriniai, pasakojo apie Lietuvos liaudies revoliucines kovas žengiant didžiojo Spalio keliu, nuolat Lietuvoje išleidžiami. Štai anais metais 50 tūstančių ekzemplierių tiražu pakartotinai išleistas romanas "Kalvio Ignoto teisybė."

Rašytojo žodžiai, lyg galingas varpas, šaukia gerbti praeities kovas, socialistinei Lietuvai pinti naujų darbo ir mokslų pasiekimų vainiką.

Mokslo ir kultūros žymūs veikėjai, dainos mylėtojai

Oi lékit, dainos, iš vargo nupintos,
iš kaimo į kaimą, pas jaunos, senus,
Paguoskit širdis nelaimių sutrintas,
Nušluostykite ašaras, kelkit jausmus . . . .

Pr. Vaičaitis

Tokiais jausmingais poezijos žodžiais poetas kvietė darbo žmones dainuoti, kad dainos balsas léktų iš kaimo į kaimą, kad paguostų nelaimingus . . . Lietuviai nuo seno garsėjo kaip geri dainininkai, dainos mylėtojai. Gyvendami toli nuo gimtinės—Odesoje, studento Z. Žemaičio kviečiami, 1906 m. susibūrė į "Rūtos" draugijos lietuviu chorą. Dauguma dainininkų buvo darbininkai ir darbininkės, kurie nepažinojo gaidų, bet išmokdavo gražiai dainuoti.

Draugija statydavo daug spektaklių, kuriuose choras gražiai padainuodavo lietuviškas ir rusiškas dainas. Tačiau carinės priespaudos laikais dainos buvo daug liūdnės, nes jose atsispindėjo tų laikų liaudies vargai, rūpesčiai, skurdas ir šviesių dienu ilgesys. Lietuviškos dainos visur turėjo didelį pasisekimą, nes jos paguosdavo vargšus, ugdė tautų draugystę ir meilę dainai.

Dainininkai bedainuodami gražiai susidraugavo ir nemažai jų susituokdavo.

Štai tauragietis Kostas Lomsargis, bedainuodamas susidraugavo su šeduviete Maryte, susituokė ir sukūrė laimingą šeimą. Jų sūnus Leonas, baigęs karinius mokslus, Didžiojo Tėvynės karo metais tarnavo karininku Tarybinėje Armijoje, už drasą ir pasižymėjimą fronte buvo daug kartų apdovanotas ir pakeltas į pulkininko laipsnį. Uteniškis Jonas Ryliškis susituokė su krenaviete E. Nemeikšaitė. Jie išauklėjo gražią šeimą: trys vaikai baigė mokslus, mokino kitus ir dainavo lietuvių chore. E.

Ryliškytė dėstė lietuvių kalbą, J. Ryliškis, baigęs Maskvos universitetą, dirbo atsakingose pareigose, o Didžiojo Tėvynės karo metais tarnavo karininku Lietuviškoje divizijoje ir 1943 m. didvyriškai žuvo Oriolo fronte. Choro vedėjas studentas Zigmas Žemaitis baigė Odesos universiteto fizikos-matematikos fakultetą, sugrįžo į Lietuvą, organizavo aukštuosius kursus, kurie 1922 m. išaugo į Kauno universitetą. Z. Žemaitis profesoriavo Kauno ir Vilniaus universitetuose. Aštuoniolika metų jis buvo Matematikos-gamtos fakulteto dekanas. Praūžus karui, nuo 1946 m. Z. Žemaitis Vilniaus universiteto rektorius. Sunkūs tai buvo metai. Pokario laikais trūko visko: elektros, vandens, kuro . . . Tačiau rektorius Z. Žemaitis kantriai ir energingai tęsė savo sunkų darbą.

Vilniaus universiteto docentė M. Horodničienė, savo atsiminimuose apie jį rašė: "Mane visada žavėjo profesoriaus Z. Žemaičio išsiauklėjimas. Jis visada buvo korektiškas, taktiškas, labai mandagus. Jo mandagumas buvo ne demonstratyvus, bet natūralus, tikras nevaržantis, išplaukdavo iš pagarbos žmonėms, iš Jo geros širdies. Būdamas mūsų universiteto rektoriumi, jis niekada neleido pajusti savo pranašumo. Apie jį galvodama, aš visada prisimenu posakį: "Tikra mokslininką labiausia puošia kuklumas." Tos puošmenos profesoriui Z. Žemaičiui niekada nestigo." Z. Žemaitis aukštojoje mokykloje dirbo beveik 50 metų. Jis išauklėjo daug gerų matematikos spe-

cialistų. Už didelius nuopelnus švietimui Z. Žemaičiui suteikta LTSR nusipelnusio mokslo ir kultūros veikėjo garbės vardai.

Tai buvo mokslininkas labai plačios erudicijos, didelės energijos, geros nuotaikos ir ilgo kūrybingo amžiaus.

1969 m. Vilniuje įvyko matematikų draugijos konferencija. 85 metų profesorius Z. Žemaitis patsai telefonu paprašė: "Užrašykite diskusijoms šiai dienai ir mane." Tačiau po pusvalandžio paskambino kitas asmuo ir pranešė liūdną žinią, kad profesorius Z. Žemaitis jau mirė. Jo vardu dabar pavadinta Vilniaus universiteto Matematikos ir mechanikos fakulteto didžioji auditorija. Z. Žemaitis dabar vadinamas Kauno universiteto kūrėju ir Lietuvos matematikų patriarku.

Choristas Viktoras Ruokis baigęs Odesos universiteta ir Maskvos Žemės ūkio akademija, sugrižo į Lietuvą ir virš 50 metų paskyrė pedagoginiam darbui. Nuo pat įsteigimo—1925 m. profesoriavo Lietuvos Žemės ūkio akademijoje. Per tą laiką jis perdavė dideles žinias tūkstančiams studentų ir išauklėjo daug gerų specialistų. V. Ruokis ugdė pažangias idėjas, demokratiškumą, pagarba darbo žmogui, organizavo ir vadovavo liaudies chorams, skiepijo meilę dainai ir sportui.

V. Ruokis buvo didelis altruistas, jis šelpdavo vargingesnius studentus ir darbininkus. Už nuopelnus švietimui V. Ruokiui buvo suteiktas LTSR nusipelnusio mokslo veikėjo garbės vardas.

V. Ruokis mirė 1971 m. Kaišedoryse, sulaukęs 86 metų amžiaus.

Dabar jo vardu pavadinta Dotnuvos akademijos miestelio viena gatvė ir Lietuvos Žemės ūkio akademijos geologijos kabinetas. V. Ruokis vadinamas Lietuvos dirvožemio mokslo kūrėju ir dirvožeminių specialistų tėvu.

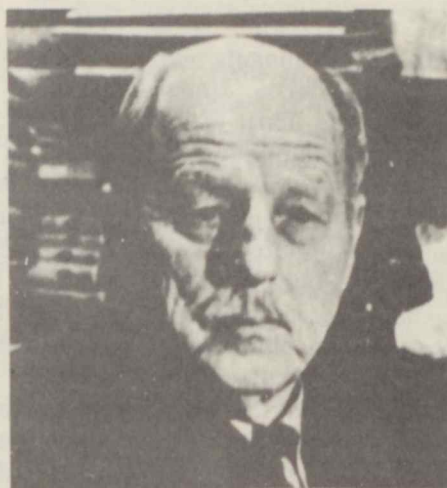
Odesos lietuvių choro dainininkai nuveikė didelį darbą, nes savo gražiomis—dainomis guodė ir linksmino tų laikų darbo žmones, ugdė tautų draugystę, meilę dainai ir kėlė kilnius jausmus.

Odesoje jie pasirodė kaip dainininkai—studentai, o Lietuvoje, kaip žymūs jaunimo švietėjai ir mokslintojai-profesorai.

Lietuvos darbo žmonės, o ypač mokslo ir kultūros darbuotojai, su didžia pagarba ir dėkingumu mini Odesos dainininkus, garbingus mokslo ir kultūros veikėjus.

V. Ruokis aiškina studentams apie dirvožemį.

V. Žemaitis—mokslininkas, visuomenininkas, pedagogas senatvėje.

Odesietis vyr. leitenantas Jonas Ryliškis 1943 m. didvyriškai žuvo Oriolo fronte.

Žvaigždynai, planetos ir žmonės

ANTANAS JUŠKA, ASTRONOMAS

Iki pat Koperniko laiku ne tik paprasti žmonės, bet ir mokslininkai buvo įsitikinę, kad kosminė Visata yra uždara, kad ją aprėpia žvaigždėtojo dangaus skliauto sfera—rutulio paviršius. Taigi, buvo galvojama, kad visos žvaigždės yra vienodai nutolusios nuo Žemės, kuri esanti to rutulio centre. Žvaigždės yra tartum prisegtos prie sferos, todėl nekeičia savo padėties. Kai kuriose kalbose dar ir dabar žvaigždės vadinamos fiksuotais, kitaip sakant, pritvirtintais šviesuliais.

Kita padėtis su planetomis. Jos keičia savo vieta žvaigždėtajame danguje, jos klajoja. Ir pats graikų kalbos žodis planeta reiškia šviesulį “klajoklį.” Daugumas senovės ir vidurinių amžių mintytojų galvojo, kad kiekviena planeta turi savo dangų, kuriu atstumas yra skirtingas, bet centras bendras—Žemė. Būta ir pažiūrų, kad planetos klajojančios erdve laisvai, kad jos tai priartėja prie Žemės, tai vėl nuo jos nutolsta. Priemonių išmatuoti jų nuotoliui—tikslių kampams matuoti prietaisų neturėta. Apie planetų nuotolį buvo sprendžiama iš jų apskriejimo aplink Žemę laiko, iš jų regimojo šviesumo ir kai kurių kitų duomenų.

Pavyzdžiui, XVII amžiaus pradžios Vilniaus astronomas A. Dyblinskis laikė, kad kraštinės planetos Saturno nuotolis 77 mln. km; o visų žvaigždžių atstumas—90 mln. km.

Dėl nepaprastai didelio žvaigždžių atstumo iš akies nieko negalima pasakyti, kuri žvaigždė artimesnė ir kuri tolimesnė. Todėl nėra ko stebėtis, kad žvaigždės buvo laikomos tarsi pritvirtintomis prie vieno skliauto. Buvo manoma, kad šviesesnės žvaigždės didesnės, o silpnesnės—mažesnės.

Stebint dangų giedrą naktį be mėnesienos, nesunku įžiūrėti, kad šviesesnės žvaigždės vietomis sudaro gana ryškias figūras. Antai visi

pažistame šiaurinio dangaus 7 žvaigždžių grupę, kuri lietuviams primena vežimą su šiek tiek kreivu grįžulu. Tokias žvaigždžių grupes vadiname žvaigždynais. Grįžulo Ratu žvaigždynas kai kur vadinamas Kaušu. Aplamai daugelis tautų iš seno kėlė į žvaigždėtąjį dangų gamtos ir savo buities vaizdus. Pavyzdžiui, gražiausias žiemos dangaus žvaigždynas lietuvių vadinamas vienur Šienpioviais, kitur—Kūlėjais. Tą žvaigždyną graikai pavadino Orionu—medžiotoju, kuris, Šunų lydymas, puola Taurą.

Jau gilioje senovėje buvo pastebėta, kad planetos, taip pat Saulė ir Mėnulis, slenka žvaigždžių tarpe vis tais pačiais keliais, tais pačiais žvaigždynais. Ryškiausias “Klajoklis”—Saulė apskrieja dangų per metus apskritimu, kuris vadinamas ekliptika. Beveik tuo pačiu keliu, tik labai skirtingais greičiais, vadinasi, ir skirtingais periodais, skrieja iš seno žinomos penkios planetos. Truputį daugiau nuo ekliptikos gali nutolti (iki $5^{\circ}9'$) Mėnulis, kuris dangų apskrieja per 29,5 dienas (skaičiuojant nuo jaunačio iki jaunačio). Per metus susidaro beveik 12 su puse mėnesių. Todėl iš seno ekliptikos zona suskirstyta į 12 žvaigždynų, kuriu daugumas pavadinti gyvulių vardais. Iš čia zonos pavadinimas—Zodiakas. Tai—Avinas, Tauras (Jautis), Dvyniai, Vėžys, Mergelė (Pana), Svarstyklės, Skorpionas (Kurklys), Šaulys (Strielčius), Ožiaragis (Ožys), Vandenis, Žuvys. Saulė per mėnesį praslenka vieną žvaigždyną, Mėnulis—per dvi su puse dienos, o planetos—per labai skirtingą laikotarpį. Todėl planetų vieta žvaigždynuose kasmet ir kas mėnesį vis kitokia.

Planetų klajonės iš seno kėlė daug mįslių. Netenka stebėtis, kad jos buvo laikomos ypatingais šviesuliais, kad su jomis buvo siejamos įvairios legendos, religinės pažiūros, kad jos

buvo net sudievinamos. Antai Babilone Jupiterio planeta buvo laikoma dievo Marduko (pasaulio sukūrėjo, šviesos dievo) žvaigžde, Venera—mėilės deivės Ištar žvaigžde, o Marsas—karo dievu Nergalu.

Iš Babilono planetų sudievinimas paplito Graikijoje ir Romoje, gaudamas naujus vardus. Iš romėnų planetų pavadinimus perėmė naujieji laikai. Dabar tas planetas vadiname: Merkurijus, Venera, Marsas, Jupiteris, Saturnas. Priskiriant prie planetų Saulę ir Mėnulį, susidaro septynių šviesulių šeima, kuri iš eilės "globojanti" savaitės dienas: Saulė—sekmadieni, Mėnulis—pirmadienį, Marsas—antradienį, Merkurijus—trečiadienį, Jupiteris—ketvirtadienį, Venera—penktadienį ir Saturnas—šeštadienį.

Išgalėjo ir įsitikinimas, kad tie šviesuliai iš eilės globoja metus. Žinomas pirmųjų lietuviškų kalendorių sudarytojas ir leidėjas Laurynas Ivinskis, laikydamasis senų tradicijų, rašė, kad 1849 m. yra Saulės, 1850—Veneros, 1851—Merkurijaus, 1852—Mėnulio, 1853—Saturno, 1854—Jupiterio, 1855—Marso, 1856—vėl Saulės metai ir t. t. Laikantis šios eilės, 1975 m. buvo Saulės, 1976—Veneros, 1977 m.—Merkurijaus, o 1978—Mėnulio metai. Merkurijus, kaip judriausios planetos dievas, buvo laikomas prekybos dievu, o Saturnas—žemdirbystės ir sodininkystės dievu.

Sudievinus planetas, žvaigždėtojo dangaus žinovai ir jų globėjai—valdovai bei karvedžiai tikėjo, kad dievai savo klajonėmis Zodiako žvaigždynais pareiškia savo valią. Tereikia sugebėti ją perskaityti, ir bus galima žinoti ateitį.

Taip babilone gimė astrologija—mokymas apie ateities pranašystes ir Saulės, Mėnulio ir planetų padėties Zodiake bei ekliptikoje ("astrologiniuose namuose"). Pirmas savotiškas tartum astrologijos vadovėlis buvo sukurtas Babilone maždaug prieš 3000 metų. Tai "Enuma anu Enlil." Jo yra išlikusios tik atskiros dalys. Uzbekijos mokslininkas Al-Birunis, gyvenęs 973-1048 m., savo raštuose yra išdėstęs Graikijos, Indijos, Irano ir Vidurinės Azijos astrologijos mokymą.

Al-Birunis astrologines pranašystes dalija į keturias klases: 1) globaliniai reiškiniai; 2) vienos ar kelių šalių įvykiai; 3) atskiros žmogaus likimas; 4) atskiros priemonės sėkmė arba nesėkmė. Pranašystei pagrindą sudaro vadina-masis horoskopas—Zodiako vaizdas su septy-

niomis klajojančiomis planetomis tą dieną bei valanda, kai atsirado valstybė ar žmogus arba kai pradėdama kokia priemonė, ir "astrologiniai namai." Taigi, norint sudaryti horoskopą, nepakako žinoti akivaizdu Saulės ir Mėnulio judėjimo, bet reikėjo apskaičiuoti kiekvienos planetos vietą Zodiako žvaigždynuose bei "astrologiniuose namuose."

Kiekvienas Zodiako žvaigždynas pagal tai, kaip jis pavadintas, pasižymi įvairiomis teigiamomis ir neigiamomis savybėmis panašiai kaip ir kiekviena planeta. Be to, planetos siejamos dar su atitinkamais metalais, su atskirais Žemės elementais, net su žmogaus kūno dalimis.

Iš viso to konglomerato ir sprendžiama apie ateitį. Tačiau jau Al-Birunis pažymi, jog esama dviejų rūšių astrologų. "Pirmieji" paruošia ne tik pilna horoskopą, bet ir klausimais tiria, kokio būdo yra jų klientas, kaip jis gyvena, kuo verčiasi. Tokiu būdu jis gali daug geriau numanyti savo kliento ateitį. Tačiau būna ir astrologų "apgaudinėtojų," kurie nesugeba nei sudaryti patikimo horoskopą, nei pažinti savo kliento, todėl jų pranašystės būna miglotos, nevykusios.

Ateitis ypač rūpėdavo valdovams ir kitiems šios žemės galiūnams. Todėl, nepaisant to, kad astrologijos pamatai, laikui bėgant, vis labiau sudarinėjo horoskopus. Tačiau astrologiją jis vadino astronomijos "kvaiša dukterimi." Jis rašė: "Dieve mano, kas būtų su jos motina, labai protinga astronomija, jei ji neturėtų tos kvaišos dukters?! . . . Ši sena protinga motina, astronomija, turi gyventi dėka savo dukters. Matematikų pajamos taip retos ir tokios menkos, kad motina tikrai kęstų badą, jei duktė nieko nepelnytu."

Vakaruose ir dabar gan plačiai tebeklesti astrologija. (Beje, planetų šeima papildyta Uranu, Neptūnu ir Plutonu). Jungtinėse Amerikos Valstijose, Vokietijos Federacijoje Respublikoje ir kai kuriuose kituose kraštuose veikia astrologinės draugijos, leidžiama astrologinė literatūra, verčiasi pranašystėmis astrologai.

Siandien ir be aiškinimų suprantama, kodėl ypač naujaisiais amžiais astrologija neteko pamato. Pirmiausia, pagaliau pavyko išmatuoti atstumus iki tų žvaigždžių, kurios sudaro Zodiako žvaigždynus. Paaikšėjo, kad žvaigždynai nėra savo tarpe susijusių žvaigždžių grupė, o tik įvairiausių atstumuose atsitiktiniu

žvaigždžių vaizdas dangaus skliaute. Antra, tik žmonių fantazija išiūrėjo žvaigždynuose gyvulus, daiktus, žmones. Žvaigždynų žvaigždės galima linijomis įvairiai sujungti ir gauti visai kitokių padarų kontūrus. Trečia, tarp Saulės, Mėnulio, planetų ir žvaigždžių nėra jokio ryšio, nes žvaigždės yra šimtus tūkstančių ir net milijonus kartų toliau negu tie kiti "astrologiniai" šviesuliai. Ketvirta, planetų spinduliavimas toks menkas, kad iš tolo negali konkuruoti su visu žvaigždžių spinduliavimu. Planetų poveikis yra minimalus ir neturi nieko bendra nei su Zodiaku, nei su "astrologiniais namais."

Mūsų gyvenime iš astrologijos tik tokia nauda, kad ji skatina pažinti Visatą, taigi naudotis astronomijos pasiekimais. Mįslingi Zodiako ir planetų ženklai sieja skirtingas kultūrinės epochas ir žadina vertingas emocijas.

Nieko ologa, jei kas išsiaiškina savo gimimo žvaigždyną ir nešiojasi jo ženklą. Tik, be abejo, pernelyg kvaila manyti, kad nuo šviesuliu išsidėstymo gimimo diena priklauso žmogaus, valstybės ar kokios organizacijos ateitis. Žmogus (visuomenė) pats yra savo gyvenimo kalvis.

J. Marcinkevičius

Vidužiemis

Pasisuka metai didingai.
Pakrypsta dienovidis.
Sausis.

Ir vėtrungės amžiams sustingo,
Į šiaurę,

į šiaurę,
į šiaurę..

Lyg šimtmečius ilgus stovėję,
Nesujuda medžiai šarmoti.
Erdvėj begalinėje vėjas
Išnyksta, pavirsdamas gotika.

Pasaulis šalčiu apsigaubęs,
Tarytum į ledą išalęs...
Ir oras, metalo užgautas,
Pats skamba tarytum metalas.

Budės tik ugnis per naktis.
Ir glausis prie jos kas tik gyvas.

Pasaulis — balta nebūtis,
Juodos nebūties negatyvas.

Archeologija

Ant kalno aukščiausio,
giliausiuose kloniuose,
Tarp žydinčių vyšnių,
po svyrančiais gluosniais —
Išnykų pagonyms,
nutilo čigonai,
Ir gulė kultūros
kultūriniais sluoksniais..

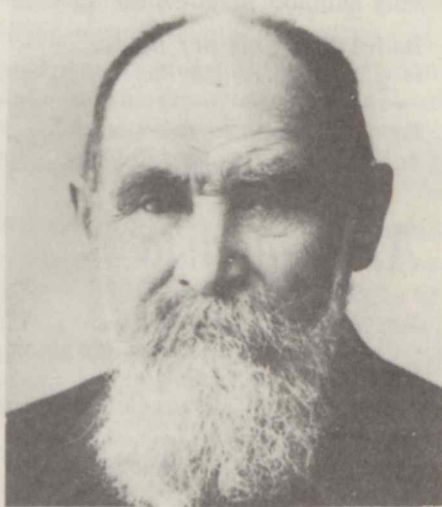
Poetai, sokratai,
kūrėjai, kareiviai,
Didžiūnai ir vargšai,
galiūnai ir gnomai...
Šiandieną, suradęs
žandikaulį kreivą,
Ieškotojas džiaugias smagus —
„ecce homo“

Žmogus Kromanjono,
šumerai, vestgotai —
Lėtai, bet be gailesčio
sukasi ratas...
Nežinomais autoriais
tampa ieškotojai,
Jų dūlančios kaukolės —
naujais eksponatais.

Kultūriniai sluoksniai
atmiešiami kaulais,
Ir gėris išauga
suirusiam blogyje.
Taip vystos pasaulis,
ir mokslo pasaulyje
Tas mokslas vadinasi
archeologija.

Ištikimas iki mirties savo principams

ANTANAS MARTINIONIS

Mikalojus Katkus

Lietuvių etnografui, liaudies švietėjui, laisvamaniui, vienintelės savitos ir originalios knygos "Balanos gadynė" autoriui Mikalojui Katkui suėjo 125 metai.

Mikalojus Katkus gimė 1852 m. gruodžio 5 (17) d. Ažytėnų kaime, Krakų valsčiuje gausioje pasiturinčio laisvojo ūkininko šeimoje. Jam nusišypsojo laimė, nes tik vienas iš visų vaikų galėjo įsigyti aukštąjį mokslą: 1878 metais baigė Žemdirbystės ir miškininkystės Akademiją Maskvoje. Bestudijuodamas Akademijoje, jau nuo pirmo kurso, šalia specialybės žinių, M. Katkus rūpinosi savo pasaulėžiūros formavimu: jis atidžiai studijavo Tolstojaus, Milio, Darvino, Bokelio, Spenseno darbus pasaulėžiūros, gamtos evoliucijos ir kitais klausimais. Todėl netenka stebėtis, kad baigęs Akademiją, Mikalojus Katkus jau turi tvirtą materialistinę ir demokratinę pasaulėžiūrą.

Po ilgų klajonių grįžęs į savo tėvo ūkį, M. Katkus imasi žemės ūkio darbų. Nepamiršta liaudies kultūrinimo ir švietimo. Juk jis, tais sunkiais carizmo metais kaime buvo tas biliūniškasis laimės ir šviesos žiburėlis, kuris turėjo padėti savo kaimynams, apylinkės gyvento-

jams išbrįsti iš buitinių ir religinių prietarų. Mokytojas Katkus savo namuose įsteigia slaptą kaimynų ir giminaičių vaikams mokyklą, nors tai ir draudė caro valdžia.

Katkui bendradarbiaujant su žmonėmis, ne vien Ažytėnų kaimo gyventojai susidomėjo knygomis, laikraščiais. Daugelis iš jų skaitė tuos leidinius, kurie dažnai atviriau pasisakė prieš dvasininkus ir bažnyčią. Todėl visai suprantama, kad plati Katkaus visuomeninė, švietėjiška ir kultūrinė veikla nepatiko nei caro žandarams nei, vėliau, buržuazinei valdžiai, nei katalikų kunigams. Pastarieji jo nekentė kaip aršaus bedievio ir nepaklusnaus parapijiečio, atsisakančio mokėti jų uždedamus mokesčius "šventai bažnyčiai," juo labiau, kad jo pavyzdžiu sekė ir kai kurie apylinkės valstiečiai. Dėl to, 1904 m. Krakų kunigas Katkų ir jo pažįstamą A. Kuprevičių apskundė Kauno Kapitulos dvasiškajam teismui, prašydami juos abu prakeikti ir atskirti nuo latalikų bažnyčios.

Nors skundas nebuvo patenkintas, Katkus, kaip bedievis, laisvamanis, visam gyvenimui išigijo lietuviškojo klero neapykantą. Ją M. Katkus ne vieną kartą patyrė buržuazinės santvarkos metais: už priešinimasi grubiam aukštesniųjų valdžios pareigūnų administravimui, pažeidžiant net buržuazinę konstituciją, jis buvo apšauktas nepataisomu bedieviu, valstybės priešu. Jį terorizavo ir persekiojo policija, karo komendantas, viršaitis, Krakų klebonas.

Kurį laiką dalyvavo valsčiaus savivaldybos veikloje. Išstumtas iš jos, M. Katkus, jau peržengęs 70 metų imasi vėl švietimo darbo. 1919-1920 m. savo nuomone, kaip ir carizmo metais, įsteigia pradžios mokyklą, kurioje nuo 1922 m. iki 1925 m. pats mokytojauja. Mokykla turėjo pasisekimą. Jos mokiniai M. Katkus atvirai dėstė savo antiklerikalines pažiūras, o mokytojus agitavo sutelkti "visas jėgas sudarymui fronto kovai su klerikalais."

Tai labai nepatiko Krakių kunigams ir aplamai prie krašto valdymo vairo stovintiems krikdemams. M. Katkaus mokyklą jie uždarė.

Klerikalai, padedant valdžiai, Mikalojų Katkų pašalino nuo aktyvaus visuomeninio ir pedagoginio darbo, užkirsdami kelią jo "parmazoniškomis" idėjoms sklisti.

1925 metais M. Katkus imasi rašyti "Balanos gadyne" ir ją tų pat metų vėlyvą rudenį galutinai paruošia išleidimui. Tačiau nuostabus ryškiomis spalvomis nutapytas ištisas mūsų krašto epochos paveikslas, kokia yra "Balanos gadyne," po ilgiausios odisėjos tebuvo išspausdinta vos 1931 metais "Mūsų tautosakoje."

"Balanos gadyneje" daug vietos skiriama antireliginiams, antiklerikaliniams momentams. Tai ypač ryšku, kai jis kalba apie "kryžiaus dienas," jonines, užgavėnes. Su pašaipą, ironiją M. Katkus aprašo buitinius papročius, perpintus religiniais prietarais. Tai ir elgetos pasakojimas apie šv. Antaną—pamestų daiktų patroną," keliaujančio apgaviko gudravimai, kuris vardan religijos siekia gauti auką Kretingos vienuoliams pranciškonams. "Balanos gadyne" "autorius su pajuoka aprašo "visų šventųjų" pagerbimą, ilgiausius pasnikus, gavėnios dienas, kunigo suruoštus egzaminus jaunavedžiams. Nors trumpai, bet ryškiai atskleidžia tikrąjį vienuolių ir kunigų moralinį veidą: gobšumą, siekimą religiją panaudoti savo interesams.

M. Katkaus antipatija bažnyčiai ir dvasininkijai gerai matome iš jo straipsnių "Socialdemokrate" (1931-1932 m.), nepaskelbtų rašinių, laiškų. Jo apibendrinimai kalba apie M. Katkaus griežtą antireliginę poziciją bažnyčios ir klero atžvilgiu. Štai keletas jo minčių iš paskelbtų straipsnių. "Isiziūrėję į bažnyčią, pamatysime, kad bažnyčia—tai kunigas, dar toliau pamatysime, kad religija—irgi kunigas, ir pats dievas—kunigas" ("Socialdemokratas," 1931.X.28.). "Kunigams labai tinka Viduramžių tvarka su jų baudžiava ir inkvizicija. Jie tada valdė visą žmogų su kūnu, siela ir turtu" ("Socialdemokratas," 1932 m. Nr. 5). "Pasakymas "mūsų tautos galia katalikybėje," yra grynas absurdas. Tikriau bus, jei pasakysime: kunigų vedamoji katalikybė—mūsų tautai pančiai" (Socialdemokratas, 1932.IV.26).

Jausdamas moralinę skriaudą, M. Katkus nepalūžta ir lieka ištikimas savo įsitikinimams. Per visus buržuazinės santvarkos metus aktyviai dalyvauja Laisvamųjų Etinės Kultūrinės draugijos veikloje, padėjo įsteigti laisvamųjų

Ažytėnų-Lenčių kapines, giliai pergyvendavo, kai kunigai netikinčius pasiglemždavo sau ir laidodavo kaip "atsivertėlius prieš mirtį."

Nepaisant laikinų dvasininkijos laimėjimų, M. Katkus tikėjo galutine pažangos pergale, kuri "bus laisvos minties pusėje."

1940 metų Socialistinė revoliucijos įvykius Mikalojus Katkus sutiko labai palankiai. Jis pasijuto laisvas nuo dvasinės ir moralinės priespaudos. Apsidžiaugė, kai Lietuvos TSR Valstybinė leidykla pasiūlė M. Katkui išleisti atskira knyga jo "Balanos gadyne." Papildomai jis dar parašo du skyrius, kurių vienas buvo skirtas kunigams ir katalikybei (rankraščiai neišliko).

Sunkiai pergyveno karą ir hitlerinę okupaciją. Paskutiniuosius tris metus M. Katkus daugiausiai praleisdavo lovoje. Artėjant mirčiai, namiškiai, ypač dukros, norėjo, kad tėvas "Nors dėl akių" susitaikytu su dievu, prieitu išpažinties, priimtų "dievo kūną," kad jį galėtų palaidoti su religinėmis apeigomis. Tačiau M. Katkaus lieka nesukalbamas ir nepalaužiamas savo laisvamaniškos pasaulėžiūros principams net mirties akivaizdoje: atsisako kunigo, įsako palaidoti be religinių apeigų.

Mirė Mikalojus Katkus, eidamas 92-sius metus 1944 m. birželio 22 d. Vykdamas jo valią palaidotas be bažnytinių apeigų jo paties įsteigtose laisvamųjų Ažytėnų-Lenčių kapinėse greta savo bendraminčių, kuriems jis nurodė gyvenimo kelią, laisvą nuo religinių prietarų.

Mikalojus Katkus savo meile gimtajam kraštui, jo darbo žmonėms, savo pasaulėžiūrinį principingumą yra ryškus pavyzdys, kaip reikia gyventi, dirbti ir aukotis visuomenei, kaip atkakliai būtina ginti savo įsitikinimus ir principus.

J. Strielkūnas

Žemei

Pabark mane pavasario audrom,
Pašauk mane baltom beržų viršūnėm,
Ir grįžtančiam iš darbo vakare
Nušviesk visus takus baltom ramunėm.

Ir padaryk, kad vieškelius visuos
Regėčiau nuolat šviesų tavo veidą.
O kai nebemokėsiu jau alsuot,
Po baltu debesiu mane palaidok.

Turkmėnų lietuvių literatūriniai ryšiai

JOKŪBAS SKLIUTAUSKAS

Turkmėnija kažkada vadino saulės, smėlynų ir oazių kraštu. Siandien tai turtinga naftos ir medvilnės respublika. Gyvena ten darbštūs ir talentingi žmonės. Gyvena jie, bet ką gi mūsų dienomis reiškia atstumai? Niekas nesistebi, pamatęs Vilniaus gatvėse turkmėnus, apsilvokusius savo nacionaliniais drabužiais—o gi Aščabade bepigu išgirsti lietuviškai kalbant . . . Gyvenimas, bendri interesai, o svarbiausia—tarybinių tautų draugystė suartina žmones, ištisas tautas, literatūras. Lietuvių literatūra, mūsų rašytojų knygos šiandien gerai žinomos Turkmėnijoje. Malonu, kad mūsų rašytojų knygos skaitomos netgi atkampiuose Turkmėnijos auluose . . . Pamenu, pakelyj į Karakumus, viename aule dykumos pakraštyje—užsukau į klubą-skaityklą. Paprašiau man duoti lietuvių rašytojų knygas. Bematant—net kelias gavau. Jų tarpe buvo ir Juliaus Janonio poezijos knygutė, išleista turkmėnų kalba.

Repetekas—tai pati Karakumų širdis, savotiška biologų, botanikų, o, svarbiausia, geografų Meka. Čia susipažinau su jaunais turkmėnų geografais Veisovu ir Kurbensachatovu. Jie gyveno tarp įkaitusių smėlynų ir kovojo su vėjasmėlių srautais, o laisvalaikiu studijavo ne tik mūsų Mokslų akademijos geografų leidžiamą periodinį leidinį „Baltika,“ bet ir „Vagos“ leidyklos rusiškai išleistą Justino Marcinkevičiaus poemą „Kraujas ir pelenai.“

Čardžou mieste svečiavaus pas buvusį Lietuvosios divizijos karį, narsųjį kulkosvaidininką Muradą Kurbanovą, kuris už savo žygdarbius apdovanotas visų trijų laipsnių „Šlovės“ ordinais. Jo bibliotekoje pamačiau ir Jono Dovydaičio turkmėniškai išėjusią apsakymų knygą „Meilė ir neapykanta.“ O Aščabade, turkmėnų literatūros institute žinomas turkmėnų mokslininkas profesorius O. Kekilovas man padovanojo neseniai čia išėjusį Mokslų Akademijos leidinį „Machtumkuli,“ kur aptikau mūsų rašytojo A. Baužos straipsnį, nagrinėjantį Machtumkuli ir K. Donelaičio kūryboje keliamą socialinių problemų giminingumą.

Turkmėnų literatūrinio žurnalo „Sovet Edebijaty“ redakcijoje man parodė dar dažais

tebekvepiantį ką tik atspausdintą žurnalo numerį su Ed. Mieželaičio poemos „Žmogus“ ištraukomis.

„Tarybų Lietuva . . . Aš visados su džiaugsmu prisimenu nuostabų jūsų kraštą, jūsų šviesius miestus ir gamtos grožį. Lietuvių liaudies energija, jos triūsas savo krašto labai mane ypatingai sužavėjo. Nemuno krašte aš lankiausi 1950 m. Labai mane praturtino draugystė su Justu Paleckiu, Kostu Korsaku, Antanu Venclova, Teofilium Tilvyčiu. Praėjo jau nemaža metų ir aš žinau, kad jie atnešė Lietuvai naujas pergales ir iškovojo krašto ekonomikoje, statyboje. O kaip išaugo jūsų menas! Eduardas Mieželaitis, Justinas Marcinkevičius—tai mums visiems brangūs vardai, nes jų kūryba tapo milijonų skaitytojų minčių ir jausmų dalimi . . .,—savo laiške Lietuvos rašytojams rašė neseniai miręs turkmėnų literatūros patriarchas Berdy Kerbabajevs.

Beveik 50 metų prabėgo nuo tos dienos, kai dar vos tik susikūrusiame laikraštyje „Turkmenistan“ buvo išspausdinti pirmieji Berdy Kerbabajevs eilėraščiai. Jo romanas „Lemtingasis žingsnis“ išverstas į 12 kalbų. Plačiai skaitomos ir kitos rašytojo knygos—„Nebit Dagas,“ „Turkmėniškoji poema,“ „Kaigysyzos Atabajevs“ ir kt. Berdy Kerbabajevs taip pat ir turkmėnų dramaturgijos pradininkas—ypač išryškina jo drama apie genialųjį turkmėnų tautos sūnų, aštuonoliktajame amžiuje gyvenusį įžymų poetą ir filosofą Machtumkulį.—Ar žinote,—kalbėjo man Kerbabajevs, kad Machtumkulis jau prieš 200 metų svajavo apie tokią Turkmėnija, kurioje „brolybė-paprotys, o draugystė—įstatymas.“ Poeto svajonė išsipildė tik tarybiniais laikais . . .” Prisimenu—kaip maloniai „turkmėnų literatūros seniūnas“ buvo nustebintas, kai jam įteikiau vos dar tik neseniai „Vagos“ išleistąją jo knygą vaikams „Linksmieji broliai.“

Pažymėtina, kad Aščabade vykusio Turkmėnijos rašytojų suvažiavimo svečias rašytojas Alfonsas Bieliauskas iškilmingai įteikė atminimo medalius mūsų literatūros bičiuliams Turk-

mėnijoje—Berdy Kerbabajevui ir Saparmuradi Ovezberdyjevui.

Su poetu Saparmuradu aš seniai pažįstamas. Jis yra išvertęs į turkmėnų kalbą Ed. Mieželaičio poemą „Žmogus,“ o taipogi daugelį poeto eilėraščių iš kitų jo rinkinių. Saparmuradas Ovezberdijevs taipogi yra išvertęs A. Baltakio, M. Martynaičio, A. Maldonio ir kt. eilėraščius. Žinau tokį epizodą iš poeto kūrybinės veiklos: kartą vieno laikraščio redakcija kreipėsi į Saparmuradą Ovezberdijevą, paprašydama jį išversti į turkmėnų kalbą ištraukėlę iš Justino Marcinkevičiaus poemos „Kraujas ir pelenai.“ Jis ėmėsi darbo ir taip susižavėjo, kad išvertė . . . visą poemą. O paskui pats ją inscenizavo. Ašchabado televizijos spektaklis „Kraujas ir pelenai“ susilaukė didelio ir pelnyto pasisekimo. Tokiu būdu—Justino Marcinkevičiaus poema buvo inscenizuota ne tik Vilniuje, bet ir . . . Ašchabade.

Saparmuradas Ovezberdijevs yra net dviejų mūsų „Poezijos pavasarių“ dalyvis. Jis yra sukūręs ciklą eilėraščių lietuviškąja tematika. Mūsų skaitytojai turėjo progos su kai kuriais poeto eilėraščiais, išverstais į lietuvių kalbą—susipažinti „Nemune.“

Lietuvoje yra lankęsis dar vienas mūsų literatūros bičiulis, žinomas savo vertimais iš lietuvių poezijos—Ana Kovusovas. Jis taipogi yra išvertęs fragmentus iš Donelaičio „Metų.“

Beje, geriausiai pas mus žinomas turkmėnų poetas B. Seitakovas, kurio eilėraščius į lietu-

vių kalbą yra vertę Vl. Grybas, V. Bložė, E. Matuzevičius ir kt. Turkmėnų literatūros klasiko Keminė eilėraščius yra vertę A. Drilinga ir L. Broga. Į turkmėnų kalbą išversti A. Drilingos, E. Mieželaičio, Justino Marcinkevičiaus, J. Paleckio, A. Venclovos, A. Žukausko, ir kt. poetų eilėraščiai. Lietuvių periodikoje paskelbti A. Atadžarovo, B. Kerbabajev, A. Kovusovo, I. Nurijevo, A. Chaidovo ir kt. kūriniai.

Pažymėtina, kad pastaraisiais metais lietuviškai išėjo net trys turkmėnų rašytojų knygos jaunimui ir vaikams: N. Džumajev, „Karavana veda žvaigždės,“ Kulijevo Klyčo „Juodasis karavanas“ ir turkmėnų liaudies pasakų rinktinė „Protingas jaunikaitis.“

Dar keleta žodžių apie kai kuriuos mūsų bičiulius turkmėnų rašytojus.

Mambetas Seidovas—vidurinės kartos poetas, visos eilės poezijos rinkinių autorius. Rašo taipgi vaikams. Poema apie Smalsutę Arzigiul išleista ir rusų kalba.

Kerimas Kurbanepesovas daugelio poezijos rinkinių autorius, plačiai žinomas jo poezijos knygos „Jei turėčiau tris gyvenimus,“ „Tėvas ir sūnus,“ „Senelis Taimazas“ ir kt.

Rachimas Esenovas—apsakymų, apysakų, apybraižų ir kelionių išpūdžių knygų autorius. Pažymėtinos rašytojo knygos „Gyvoji dykuma,“ „Kelionė po „amžina“ saule,“ „Žemės šeimininkas,“ pjesė „Peikam“ ir kt. Turkmėnijos TSR Lenininio komjaunimo premijos laureatas.

KELIAS NUO VOLGOS

Vilniaus Valst. Pedagoginio instituto studentams, aplankiusiems Lietuviškosios divizijos kūrimosi vietas — Balachną, Gorodecą.

Volgos vėjas glosto tavo skruostą.
Rusų žemė — kaip širdis — sava.
Atsigrįžk nuo aukšto kranto vakaruosna —
ar toli gimtoji Lietuva!

Rodos, štai jis — tavo Vilnius žalias,
Nidos kopos, rasos paryčių. . .
Ir tikėk dabar, kad buvo šitas kelias
tolimesnis, negu lig žvaigždžių.

Kad galėtum juo, pavojų pilnu,
triskart žemės kamuolį apjuost —
ir tada tiktai sugrįžtumei į Vilnių,
prie šešupės, prie Ventos sraujos.

Kad jis šaukė iš didžiųjų tolių —
eiti, plaukti, šliaužti, mirtim bėsus,
per kraujuotus ledo kalnus prie Oriolo,
per bedugnius Polocko raistus.

Kad jis vertė atiduoti viską
prieš patenkant šventėn didelėn —
pilnas brokapių ir bronzos obeliskų
išvaduotos žemės pakelėm.

Čia to kelio pirmas žingsnis žengtas.
Ir karių, ir partizanų — sakalų.
Dar dabar pėdom jų dega Volgos
krantas,
amžinai mums ir brangus, ir šventas,
telkęs mus prieš audrą Vakarų.

Laisvas vėjas glosto tavo skruostą.
Rusų žemė — kaip širdis — sava.
Tu žveigi nuo aukšto kranto vakaruosna:
ir čia pat kaip siela Lietuva.

Vacys Reimeris

“ŠVEDKAPIAI” BE ŠVEDŲ

ARCHEOLOGAS A. TAUTAVIČIUS

Apie 3 km. į pietvakarius nuo Dubingių, į pietus nuo Viešbaro ežero, tarp Labatiškių ir Laumikonų kaimų yra Guronais vadinamas laukas, dabar užaugęs jaunu mišku. Seniau jo žymi dalis priklausė Degsnės dvareliui. Čia kai kur dar matyti vienas kitas didesnis, aukštesnis supiltas apskritas žemės kaurburys ir nemaža žemų, visai plokščių, kartais vos pastebimu sampilų—pilkapių.

XIX a. gale, prieš 80 metų, čia buvo dar daugiau, kaip 150 pilkapių guronų, kurių dalis turėjo daugiau kaip 2 m aukščio. Jau tada kai kurie iš jų buvo ariami. Plūgas—žagrė ir akėčios pamažu sklaidė sampilus. Artojai aptikdavo arklių kaulų, geležinių piautuvų, žaslių, balno kilpų, iečių antgalių ir kitokių senienų. Radę senovės ginklų ir arklių kaulų, žmonės ėmė spėlioti, kad pilkapiuose yra palaidoti kariai. Paplito pasakojimai apie čia buvusį mūšį ir šioje vietoje užkastus žuvusius švedus.

Pasiklausę tokių pasakojimų, keletą pilkapių perkasė matininkas, eigulys, kasinėjo mokytojai, netgi Dubingių klebonas ir kaimo bernai pabandydavo savo laimę.

Iki mūsų dienų kelių hektarų plote išliko tik apie 70 pilkapių, iš kurių vos 4 buvo aukštesni, didesni, keli pilkapiai likę sveikesni, o visi kiti jau bandyti kasinėti.

Kas ir kada supylė tuos pilkapius? Tuo tikslu 1970 metų liepos mėnesį dalį pilkapių ištyrė Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos instituto archeologinė ekspedicija, čia padirbėjo Giedraičių vidurinės mokyklos moksleivių būrelis. Buvo iš-tirta 18 pilkapių. Šeši iš jų buvo jau tiek suardyti, kad kapų ir žymių juose neberasta. Likusiuose rasti sudegintų ir nedegintų žmonių, žirgų kapai.

Seniausi kapai rasti vidurinėje pilkapių grupėje.

Paaikškėjo, kad žmonės čia laidoti daugiau kaip prieš pusantro tūkstančio metų—dar IV-V a. Pagal to meto papročius kapui parinkdavo 6-8 m skersmens žemės sklypelį, jį pabarstydavo peleiniais—žarijomis, aplink tą pašventintą vietą iškasdavo kelias pailgas duobes, o viduryje—duobę mirusiam. Pastarąjį paguldžius į duobę (karste ar apdėtą lentomis, nes kapo dugne rasta lentų pėdsakų), ją užkasdavo, o paskui virš kapo supildavo aukštą žemių kalnelį. Aplink jį esančiose duobėse sukraudavo akmenų ratą. Dėdavo kartais 2-3 akmenų eiles, viena virš kitos, ir kapą apsupdavo iki 60-80 cm aukščio akmenų sienele. Ji neleisdavo išsiskleisti supiltam žemių kalneliui—pilkapiui, o gal to meto tikėjimu saugojo ir mirusiojo ramybę, saugojo jį

nuo piktų dvasių, kurioms, kaip žinome iš senų pasakų, negalima buvo peržengti apibrėžto rato.

Mirusiuosius tada laidavo su papuošalais, į kapą įdėdavo ginklų, įrankių. Tokie buvo papročiai. Vyrų kapuose rasti prie kojų padėti mediniu skydų geležiniai apkaustai—antskydžiai, vienam įdėtas kirvis, kitam—ietis, trečiam—peilis, pentinai, išlikusios geležinės ir žalvarinės sagtys, segės, žalvariniai žiedai. Moterų kapuose rasta piautuvų.

Slenkant šimtmečiams, papročiai pamažu keitėsi. Išvyravo paprotys sudeginti. Rytinėje pilkapyno dalyje ir rasti sudegintų mirusiųjų kapai.

Vienų sudegintų mirusiųjų kapuose nerasta jokių radinių, o kituose—likę apdegusių ir sulaužytų žalvarinių apyrankių, geležinių peilių, ylu, molinių verpstelių. Tai jau m. e. pirmojo tūkstantmečio antrosios pusės ir pabaigos mirusiųjų kapai. Šio laikotarpio pilkapių daugiau, ir jie įvairesnio dydžio. Tarp jų yra išlikęs ir stambiausias Degsnės—Labutiškių pilkapis—apie 17 m skersmens ir daugiau kaip 1 m aukščio.

Vakarinėje pilkapyno dalyje trijuose pilkapiuose rasta palaidota po vieną arkli. Jam pilkapio pagrinde, taip pat pabarstyta degėsiomis—žarijomis, buvo iškasama nedi-

delė—tik apie 1 m ilgio ir apie 90 cm pločio ovalinė duobutė, į kurią tiesiog įspaudžiamas nedidelis arkliukas, o jo galva ir kaklas likdavo paguldyti ant duobės krašto. Galimas daiktas, kad aukščiau arklio pilkapyje buvo užkasami sudeginto jo šeiminko palaikai.

Vėlyviausiame, vakariniame, pakraštyje iškastame pilkapyje rasti po sampilu,

ant degusių sluoksnelio, supilti sudeginto arklio kaulų gabaliukai, apdegusios sagtys, žalvariniai kamanų apkaustai.

Vakarinėje pilkapių grupėje mirusieji laidoti jau IX–XII a. Tai vėlyviausi kapai pilkapyne. Tuo metu, apie XII a., išnyko paprotys pilti pilkapius, o sudegintus ar nedegintus mirusius ėmė laidoti panašiai kaip ir dabar, žemėje iškastose duobėse.

Matyti, tada buvo parinkta ir nauja vieta kapinėms.

Taigi Degsnės—Labatiškių pilkapiuose palaidoti ne švedai, tai ne mūsų vieta, o buvusios senovės lietuvių kapinės. Čia pagal savo senovės papročius apie 700–800 metų—nuo IV a. pabaigos iki XII a.—mirusius laidojo kažkur šalia buvusio kaimelio gyventojai. Taip pamažu atsirado kapinės, kuriose buvo apie pora šimtų pilkapių.

TARYBINIŲ ŽMONIŲ SVEIKATOS APSAUGA

■ Kasmet didėja valstybės asignavimai sveikatos apsaugos reikmėms mūsų šalyje. 1960—1975 metais lėšos iš valstybės biudžeto sveikatos apsaugai ir fizinei kultūrai padidėjo 2,4 karto ir sudarė 11,5 milijardo rublių per metus. Be to, šiems tikslams skiriamos lėšos iš atskirų įmonių, įstaigų, kolūkių, tarybinių ūkių, profsąjungų ir kitų visuomeninių organizacijų fondų.

■ Sveikatos apsaugos sargyboje TSRS budi daugiau kaip 5 milijonai vaikų, iš jų 862 tūkstančiai gydytojų, 2,6 milijono vidurinio medicinos personalo ir 215 tūkstančių farmaceutų.

■ Gydytojų skaičius Tarybų Sąjungoje lygus maždaug trečdaliui visų pasaulio gydytojų. Ikirevoliucinėje Rusijoje 10 tūkstančių gyventojų tekdavo mažiau kaip du gydytojai, dabar — 33.

■ Šiuo metu visose sąjunginėse respublikose veikia medicinos institutai ar fakultetai, o iš viso yra 83 medicinos institutai ir 9 universitetų medicinos fakultetai. Perna visų specialybių gydytojų šalyje padaugėjo 27 tūkstančiais. Dešimtojo penkmečio pabaigoje gydytojų bus 958 tūkstančiai, vidurinio medicinos personalo — 2930 tūkstančių.

■ Šalyje yra daugiau kaip 24 tūkstančiai stacionarinių gydymo įstaigų, kuriose vienu metu gali gydytis 3 milijonai 92 tūkstančiai žmonių. Vidutiniškai Tarybų Sąjungoje 1976 metais 10 tūkstančių gyventojų teko 119 vietų ligoninėse [1940 — 40,2, 1960 — 80,5]. Tam pačiam gyventojų skaičiui JAV 1973 metais teko 70,7 vietos, Anglijoje [1974 m.] 90,3.

■ Per paskutiniuosius dešimt metų greitosios medicinos pagalbos stočių skaičius padaugėjo 1,6 karto, iš jų kaimo vietovėse — 4 kartus. 1975 metais buvo 3973 greitosios pagalbos stotys ir skyriai, tris kartus daugiau, negu 1940 metais. Nauja kryptimi tapo greitosios medicinos pagalbos ligoninės, sujungtos su stotimis. Dabar šalyje funkcionuoja jau 60 tokių ligoninių.

■ Nuveiktas didelis darbas, statant daugiaprofilines ir specializuotas vaikų ligonines, dideles poliklinikas ir konsultacijas, gimdymo namus ir kitas įstaigas. Bendras vietų skaičius nėščioms ir gimdyvėms siekia 213 tūkstančių. Šiuo metu kiekviena moteris gali gimdyti gimdymo namuose.

■ Gyventojų paslaugoms — daugiau kaip 26 tūkstančiai vaistinių. Medicinos dirbinių gamyba 1971—1975 metais padidėjo 70 procentų. Į medicininę praktiką įdiegta daugiau kaip 150 naujų preparatų.

■ Tarybinės sveikatos apsaugos laimėjimus žymia dalimi galima paaikškinti medicinos mokslo pažanga. Aktualias jo problemas nagrinėja daugiau kaip 400 mokslo įstaigų. Jose dirba dešimtys tūkstančių mokslinių darbuotojų.

■ Medicinos darbuotojai aktyviai dalyvauja, sudarant ir vykdant įmonių kolektyvų socialinio vystymo planus, gerinant darbo sąlygas, mažinant darbininkų ir tarnautojų sergamumą. Lėšos darbo apsaugai liaudies ūkyje nuo 1292 milijonų rublių 1970 metais padidėjo iki 2005 milijonų rublių pernai. Traumos gamyboje per tą laikotarpį sumažėjo 19 procentų.

JUSTINAS MARCINKEVIČIUS

Kad giedočiau tave

Esu jau, esu —
kaip akmuo, pamėtėtas į viršų,
kad čiulbėčiau tave,
tavo paukštis ir šauksmas, gimtine!

Iš lino, medžio, iš molio —
išeik, pasirodyk, kuklioji!

Kalbos tiesumu, — tu sakai, —
eik kalbos tiesumu —
ir surasi mane.

Dar žodis — ir jau tave pamatysiu,
kaip sekmadienis, tylią ir švarią:
baltą staltiesę gryčioj ant stalo,
su išblukusiom kraujo dėmėm.

Šičia buvo dalintasi duona.

Nepalik manęs vieno dabar,
šitai rymančio tavo seklyčio].
Duok dangų, — prašau, —
pilkam akmenėliui čiulbėti —
duok dangų,
kurio tavo Nemunas pilnas.

Esu, jau esu —
kaip akmuo, pamėtėtas į viršų,
kad giedočiau tave.

✱

Neši mane arčiau savęs, žemele.

Buvau visai užmiršęs, kad esi.
Bet vis labiau tave dabar man skauda.

Atleiski mano neprotingom rankom
išsiskyrimą su žagre — matai,
kaip jos dabar tave apsikabino?

Ten stovi baltas baltas mano brolis.
Rugių baldakimas virš jo galvos.
Sodink mane jo dešnėje: broleli,
ir tavo rankom gyvenu, ir tavo.

Taip sėdim ant kalnelio prie namų.
Lyg kad nudirbę darbus. Lyg kad žemė
padėjus būtų galvą mums ant kelių.
Regiu, kaip amžinybė, atsiklaupus,
nuvaikščiotas artojų kojas plauna.

✱

..dar per tą pačią pievą — basas.
Dar per tą patį lauką — pavargęs.
Dar — tas nuo prieklėčio šaukiantis balsas,
prietėmy valgomas vakaro valgis.

Dar — atsigerti, galvą užvertus.
Dar — atsidusus, nueit į tylą,
regint per sapną: čia pat, už vartų,
iš rugių lauko vėl saulė kyla.

Akmuo

kuriuo slenksčiu mane šauki
kuriuo medžiu miegot neduodi
kuriuo kapu mane tu virkdai

nugriausiu slenkstį tą nugriausiu
nukirsiu medį tą nukirsiu
užleisiu kapą tą žole

gyvensiu žmonės kaip akmuo
prieš tėvą motiną galėsit
supykę užsimot manim

be atminties ir be kalbos
be kraujo vėliavos ant duonos
be Nemuno — šaukte per širdį

ir svetima ranka atkėlus
parems manim senus vartus
į jūsų dangų ir atšlaimą.

✱

Sugalvojo mane tokį:
šitai — gražų, taip — negražų,
šitai — gerą, taip — negerą,
šitai — didelį, taip — mažą,
šitai — linksmą, šitai — liūdną,
šitai — jauną, šitai — seną.
Dar gerai, kad man pridėjo
šitiek — paukščio, šitiek — medžio:
tai žaliuoju, tai siūbuoju,
tai, savy nutūpęs, čiulbu.

Jaunystės žingsniai Žemaitijoje

VINCAS LAURAITIS
Istorijos mokslų kandidatas

Pavasaris virte virė kiekviename kampelyje. Siūbavo vėjyje beržų svyruoklės kasos. Abipus Varduvos upės, kiek akimis užmatai, vilnijo žalia rugių jūra, o ten, kur dangus susilieja su žeme, mėlynavo vos imatomas miško brūkšnelis. Kitoje pusėje, virš išsimėčiusių klevų guotų, į dangų stiebėsi Žemaičių Kalvarijos (dabar Varduvos) bažnyčios bokštas.

Šiltas 1855-siais metais užkliuvo žemaičių žemėje birželis. Saulė kaitino lyg per rugiapiūtę. Gandrų pora, pailsusi besukdama ratą, nusileido į žolėmis prižėlusią kūdrą ir parimo ant vienos kojos, vandenin snapus sumerkę. Tai iš vienur, tai iš kitur, krūmų ir medžių kuokštuose paskendusią sodybų, vėjelis atnešdavo vienišo aviganiao amtelėjimą arba vos vos girdimą piemenėlio dainos motyvą.

Nuo Sedos link Žemaičių Kalvarijos ėjo jie abu šalia vienas kito. Mergina gal žingsneliu pasinešusi į priekį. Vaikinas—lėtai, lyg susimąstęs keleivis, svarstantis eiti toliau ar stabtelėti. Kairėje pusėje bangeles ginė Varduva, o iš dešinės—čiobreliais pakvipusi neaukšta kranto juosta, taip ir kviečianti prisėsti po vos juntamu kurio nors berželio padriektu pavėsio lopinėliu.

Prisėdusi ir atsirėmusi į liauną medelio liemenį, mergina ištraukė iš medžiaginio raudonomis su paauskuotais kraštais rožėmis siuvinėto krepšelio keletą popieriaus lakštelių, kuriuose mirgėte mirgėjo smulkiomis raidėmis surašytos eilės. Pakėlus akis, ji padrašinančiai žvilgterėjo į jaunuolį ir šis prisėdo kitapus beržo, taip pat atsiremdamas nugara į jį. Tylėjo abu . . . Jis žiūrėjo į Varduvos bangeles, o ji, nusigrėžusi nuo jo, tarsi jautė draugo žvilgsnį, kuris sakyte sakė:

— Na, pradėk gi.

Mergina atsідuso, apsidairė ir, ištraukusi apatinį lapuką, ėmė skaityti. Pirmuosius jos žodžius vaikinas daugiau pajuto negu išgirdo.

Toliau jos balsas darėsi tvirtesnis, jame keitėsi intonacija, kol, pagaliau, visai sklandžiai ėmėsi lietus eilės, tartum Vilijos vandenys, apie kuriuos deklamavo Karolina. Baigusi vieną eilėrašį, mergina, lyg laukdama naujo paraginimo, stabtelėjo, bet tuojau pat vėl pradėjo skaityti. Anoje pusėje beržo kamieno, kuri laiką buvo tylu, o mergina įsismaginusi skaitė vieną eilę po kitos. Apie nuostabią gimtojo krašto gamtą, apie vargo žmogų, ant savo pečių nešantį pačią didžiausią vargo ir rūpesčių našta.

Vaikinas vis tylėjo. Viskas tarsi susiliejo į vieną visumą: švelnus mergaitės balsas, eilės, kurios tarsi atsimušė Varduvos bangelėse ir nubėgdavo šnarančių pakrantėse meldų viršūnėse iki pat tolumoje pilkuojančių Žemaičių Kalvarijos pirkų stogų.

Viskam ateina galas. Savo kūrybos pusvalandis baigėsi ir mergaitė, lyg ką prisiminusi, ėmė deklamuoti visai kito stiliaus eiles.

— Kraševskis . . . “Vitolio rauda,”—jai baigus pasigirdo iš anapus beržo kamieno.

— Taip . . . nuostabi toji jo pasaka “Žalčio motė”—pridūrė mergina ir stryktelėjusi atsi-stojo vaikiniui už nugaros. Dar keletą minučių jaunuolis sėdėjo, lyg laukdamas bangelėmis sugrižtančio aido. Pagaliau atsistojo ir, praleisdamas merginą, tepasakė:

— Puiku.

Jaunieji keleiviai, o tai buvo Telšių poetė Karolina Praniauskaitė ir Sedos, vėliau Skuodo, raštininkas Antanas Baranauskas, žingsniavo į Žemaičių Kalvariją.

Tų metų Žemaičių Kalvarija buvo tik nedidelis miestukas, įsispraudęs tarp kalvų kalvelių ir plačiai pasiskleidusių laukų platybės. Nieko jame daugiau žymesnio ir nebuvo: bažnyčia, kurią dar prieš tris šimtmečius išgarsino į šias apylinkes atklydę vienuoliai domininkonai. Miestelyje ir ji supusiose kalvelėse stovėjo

įrengtos Kristaus kančios koplyčios. Seni žmonės pasakojo, kad kai kurias kalveles būdžiauninkai savo rankomis supylę, o paskui atlaidų metu keliais šliaužioję apie jas ir iš savo pastatytų dievulių sau palengvinimo prašę, o gavę tik "kryželį" iki gyvos galvos.

Tiesa, garsėjo miestelis ir keliomis karčemo-
mis. Keikė kunigai girtuoklius, kurie, suvažia-
vę į atlaidus, didesnę dalį laiko praleisdavę už
aplaistytų ir aprupintų stalų, o ne bažnyčioje.

Štai ir užklydo į šį miestelį niekam nepažįsta-
ma jauna pora, pasidairyti po išgarsintą "šven-
tą" vietą, pasigrozėti trimis stačiomis kalvo-
mis—Jono, Žvėzdžių ir Beržų, stūksojusių pa-
čiame miestelyje. Tarp jų, tarsi įsimylėję
išdykėliai, raitėsi Cedrono ir Varduvos upeliai,
kol pačiame miestuko centre, puolę vienas
kitam į glėbį, toliau tekėjo viena vaga. Padali-
nę miestelį į kelias nelygias dalis, į įvairias
puses nuvingiuoja net keli vieškeliai.

Jaunuoliai stabtelėjo ties pačia bažnyčia. Prie
didžiųjų durų stovėjo elgeta, susisupstęs sku-
durais ir nešvariais pirštais narstė rožančiaus
karolėlius, balsu kalbėdamas "Sveika Marija,"
kas ketvirtas—penktas skiemuo kilstelėdamas
balsą. Į atvykėlius sužiūro iš tarpavarčių basi,
murzini vaikai. Priartėjo vienas, kitas, kol
susidarė gerokas būrelis, įdėmiai sekęs kiek-
vieną jaunuolių judesį ir žodį. Staiga pusbalsiu
elgetos giedamą rožančių užgožė iš centrinės
miestelio karčemos atklydusi girta daina. Kaž-
kas malšino troškulį ir bandė širdgėlą išlieti
daina, kuri nebesutilpo prirūkytoje ir prismil-
kusioje patalpoje.

Netoliese dunksojo buvęs dominikonų vie-
nuolynas, kuriame kažkada buvo mokykla.

— Čia mokėsi Simanas Daukantas,—pratarė
jaunuolis.

— Ir Môtiejus Valančius,—papildė mergina.

Pustamsėje ir vėsioje bažnyčioje tedege vie-
na vienintelė liepsnelė. Jaunuoliai apžiūrino
kiekvieną skulptūrėlę, paveikslą, žmonių ke-
liais nuslydintus laiptukus ir vėl išėjo į saulės
nutviekstą miestelį.

Po pusvalandžio reti miestelio praeiviai, sku-
bėdami savais reikalais pro Jono kalną, matė
ant vešlios žolės sėdinčius abu jaunuolius. Šį
kartą tylėjo mergaitė, o vaikinai kalbėjo:

"O kai žemėn nusileidžia pilkos sutemos,
tankių šakelių užpintose Varduvos gelmėse
prausia savo skruostus mėnulio vedamos
žvaigždės ir stikliniame paviršiuje blyksi švie-
somis, tarsi būdinčios nakties dvasios. Už jų

perregimoje gelmėje išnyra paslaptingas švie-
sos ežeras. Ten, vakaruose, iš pelkių kyla pilki
garuojančio rūko debesys. Koks palaimingas
žavesys pagauna sielą, džiugina jausmus"

Sias eilutes, paimtas iš eilėraščio "Pavasario
vakaras Varduvos pakrantėje," Antanas Bara-
nauskas sukūrė Sedoje, 1855 m. pavasarį.
Sukūrė jas, Antano Vienuolio teigimu, vaikšti-
nėdamas Varduvos, tekančios pro Sedą, pa-
krantėmis. Ilgėdamasis Karolinos Praniauskai-
tės ir gimtųjų Anykščių.

Vakarėjo. Iš laukų miestelin riedėjo pilni
šieno vežimai. Prunkstė arkliai ir girgždėjo
ratai, persipindami su melžiamų karvių mylimu
ar kylančiais į tamsėjantį dangų dūmų kaspi-
nais.

Mergina ir vėl pakilo pirmoji, ištiesė jauno-
liui ranką ir nepaleido jos, kol nenulipo nuo
kalnelio.

— Giedok savo tyra nekalta širdimi ir šviesiu
veidu žvelk į dangų. Nes kai į žemę nuleisi
akis, iš karto jas užtemdys karti liūdesio aša-
ra,—tesė mergaitė vaikiną pradėtą mintį.

— Tik tu rašyk . . . Rašyk,—beveik maldavo
mergina,—nes tavyje glūdi poeto siela . . . Ir
nuo tavęs priklauso viskas . . . Viskas.

Mosėdžio pradinėje mokykloje išleistuvių va-
karas. Gatvėmis ir takeliais skuba moksleiviai
ir jų tėvai. Mokyklos palangėse puikuoja
žiedais pasipuošę jazminai ir rožės, mesdami
ilgus šešėlius rymo topoliai, obelys ir kiti
medžiai. Visur vyrauja šventinė nuotaika.
Moksleivių rankose gėlės, o veide šypsena.

Skambant muzikos akordams mokytojas ati-
daro iškilmingą mokslo metų užbaigimo aktą.
Sveikinimo žodis suteikiamas svečiui—Skuodo
raštininkui Antanui Baranauskui. Prie stalo
pakyla jaunuolis. Jis subtiliai ir įspūdingai
pasveikino vaikučius su pradinės mokyklos
užbaigimu. Ilgom kasom moksleivė įteikė sve-
čiui puokštę gėlių, o senoji Žvinklienė gražų
naminį rankšluostį. Išleistuvių vakaras užsitęsė
iki vėlumos. Kitą dieną grįždamas į Skudą, A.
Baranauskas žavėjosi Žemaitijos gamta, ramiu
jos apylinkių laukų grožiu.

Vaiskus sekmadienio rytas. Tekanti saulė
spalvina laukus, medžius ir mažais spinduliais
žaidė pakelės pirkelių languose. Dulkėtu vieš-
keliu iš Skuodo link Ylakių riedėjo vienišas
škaplierninko Petkaus vežimas. Kelią supo
šviežia žaluma, žolių ir gėlių kvapas, Ratukuo-
se šalia šeimininko ant šieno prikimšto maišo
sėdėjo Skuodo raštininkas Antanas Baranaus-

kas. Ankstyvieji keleiviai skubėjo į atlaidus Ylakiuose. Jie pralenkdavo silpnai apsirengusius ir basus baudžiauninkus. Žemaičiai jau nuo seno taupydami avalynę eidami į bažnyčią batus ar klumpes nešdavo rankose. Tiktai prie bažnyčios nušivalę dulkes apsiaudavo kojas.

Tą dieną Ylakių miestelis be maldininkų knybždėjo škaplierninkais ir čigonais. Vieni prekiavo škaplieriais, krakmoliniais saldainiais ir gira, o kiti arkliais. Prie bažnyčios durų keliom eilėm susėdę elgetos, garbindami dievą, iš žmonių kaulino pinigų.

Pavakaryje netoli miestelio gražiame gamtos kampelyje vyko tradicinė jaunimo gegužinė. Tąsyk, rašytojo A. Vienuolio teigimu, Antanas Baranauskas su Ylakių gražule Onute šoko paskutinį valsą. Po to atmintino vakaro A. Baranausko gyvenimas pasuko nauja vaga. Jis išvyko į Varnių kunigų seminariją. Onutė iki gilios senatvės prisimindavo kaip ją tą žavingą vakarą šokdino Skuodo raštininkas, vėliau lietuvių žymus poetas Antanas Baranauskas. Apie tai šių eilučių autoriui prieš keletą metų papasakojo dabar jau miręs tautosakos rinkėjas Matas Untulis.

Sutemo tylus 1856 m. vasaros vakaras. Pakilęs mėnulis savo sidabrine šviesa glostė Skuodo miesto gatves, medžių viršūnes, žaidė tyrame Bartuvos vandenyje. Buvo šilta, ramu. Kažkur toli link Šačių girdėjosi naktigonių

daina. Prie Bartuvos kranto palinkusio seno gluosnio prigludęs A. Baranauskas kažką svajojo. Po valandėlės jaunuolis pakilo ir rasota žole žingsniavo tolyn. Trumpai stabtelėjęs prie Bartuvos ir Luobos upelių santakos, ėmė tyliai deklamuoti. Tarsi gaili širdies rauda iš jaunuolio lūpų liejosi žodžiai: "Nuostabi gėlė suspindo kalno viršūnėje, o aplink miglos apsiausta uola. Tiktai tamsioje dangaus mėlynėje švito spinduliuojanti aušra. Į kalną kilo siauras ir vingiuotas takelis, o aš buvau toks silpnas, per jaunas."

Tąsyk Antanas Baranauskas deklamavo posmą iš savo eilėraščio "Nuostabi dainos gėlė—mano širdis ir pasaulis," parašyto Skuode 1856 m.

Literatūros tyrinėtojų teigimu, šis eilėraštis buvo užuomina apie Antano Baranausko ir Karolinos Praniauskaitės draugystę. Tokių užuominų galima rasti ir K. Praniauskaitės eilėraščiuose.

Gal ši trumpa, nuoširdi, literatūrinė Antano Baranausko draugystė su Karolina Praniauskaitė paskatino jį Sedoje ir Skuode sukurti eilėraščius ne tik apie subtilią draugystę ir tėviškės ilgėsį, bet ir nemirtingąjį "Anykščių šilėjį."

Tik neilgai išsilaikė šių jaunuolių draugystė, kuriai ypač buvo priešingas Karolinos brolis, kunigas, padaręs daug ką, kad jaunuolių keliai išsiskirtų.

PER VĖLAI

ALBINA GUDYNIENĖ

Per vėlai sukrovei, rože,
Žiedą rudeninį,
Vėlei lietūs, vėlei šalnų,
Vėjai vėpūtiniai.

Išsiskleidusio žiedelio
Nebučiuos saulužė.
Jis nudžius dar nepražydes –
Per ilgą naktųžė.

Rytą rausvas pumpurėlis
Nekvepės po langu.
Per vėlai sukrovei, rože,
Savo žiedą brangų.

SUGRĮŽČIAU . . .

(Išėjus į pensiją)

Oi sugrįžčiau, oi nuskrįčiau
Į tuos rūpesčių metus!
Kai rūpėjo juodas darbas,
Kada mokiau aš vaikus.

Kada šimtas žiburėlių
Vis žiūrėjo į mane,
O išmokę abėcėlę,
Dėstė raidę prie raidės.

Kada rūpesčiai jų buvo –
Mano rūpesčiais kasdien:
Skausmą, džiaugsmą ir svajones
Jie dalijos su manim.

KO JUOKĖSI BERŽAS?

Vytautas BARAUSKAS

— Dėde, ko tu toks liūdnas?

Kilsteliu galvą.

— Nieko, šiaip sau, — ir pasitraukiu žingsnį į šalį.

Bet po kiek laiko vėl išgirstu tą patį čiauškiantį berniuko balsą:

— Dėde, o ko tu juokies?

Ir aš nebeišlaikau:

— Su beržu kalbuos.

— Su beržu? — nustemba pašnekovas ir kartu su savo smalsių vienamečių pulkelio pasislenka arčiau. — Argi beržas kalba?

— Ir dar kaip! Kaip ir kiekvienas medis, kiekvienas akmuo, kiekvienas žemės grumstas. Tik reikia mokėti tą jų šneką suprasti. Suprasti ir pajauti širdimi. Kai klausaisi širdimi, labai daug ką suprasti gali. O be to, šitas beržas yra nepaprastas. Va, matot, kamiene nedidelis gumbas. Tai kulkos iškiršta žaizda. Prie to beržo hitlerininkai nušovė mano šunį. Kad nelotų, kad jiems saugiau būtų naktį sekti mano namus, į kuriuos ateidavo partizanai, karo belaisviai ir pakeleiviai.

Vaikai trumpam nutilo, susižvalgė.

— Dėde, o kodėl jūs juokėtės?

— Kodėl juokiaus? Iš savęs juokiaus... Kai buvau toks, kaip jūs, man kartą parūpo pažiūrėti, kur baigiasi žemė. Ir ėmiau kartis į beržo viršūnę.

Vaikai suklego:

— Juk žemė apvali. Ji neturi nei pradžios, nei pabaigos.

— Na, taip, bet tada aš to nežinojau. Tada į mokyklą eidavo tie, kurie turėdavo ką apsiauti.

— Ta-aip?

Ir vaikai nubėgo. Kaip ir visiems jauniems žmonėms, matyt, keisti atrodė jiems tokie atsakymai.

... Jeigu kada nors keliausit su manim, aš būtinai ir jums leisiu pasiklausti to beržo šnekos. Tai, galima sakyti, beržas — karys. Auga jis Radviliškio rajono Valynės kaimelyje. Aukštas, didingas, visada gražus: pavasarį anksti nubąla, paskui sukabina žirginėlius ir, kaip visi kaimo laukai, apsipila sodria žaluma, o rudeniui atėjus — pravirksta dideliais lietaus lašais, parausta šiauroko vėjo nukaitintas ir pamažu ima mėtyti lapus. Nusirengęs jis tampa rūstus ir niūrus, vienišas ir susi-

mąstęs, pasiruošęs sutikti sunkius darganų ir pūgų išmėginimus. O stovi jis, man atrodo, pačiame planetos vidury, nes kur tik vaikštinėjau — Volgos, Dono, Dunojaus ar Vislos krantais, Vienos ar Berlyno, Vašingtono, Londono, Romos ar Stokholmo gatvėmis — visur jutau visanugalinčią to beržo trauką. . .

Beržus vieną pavasarį pasodino mano vyresnieji broliai. Pasodino dar būdami paaugliais, kada pabudo žmogiškiausias žmogaus instinktas — ženklinti žemėje savo pėdas. Augo vaikinai, augo jų beržai. Tik beržai greičiau. Jie greitai praaugo šiaudinį mūsų pirkelės stogą. Po juo gimiau. Prie šių beržų augau. Įsilipęs į juos, laukdavau iš svetimų laukų sugrižtančios mamos, o besidairydamas iš tiesų pamačiau, kad Žemė nesibaigia Momenišchio miškeliu, Pobedinsko dvaru, Bružės ir Jonaičio sodybomis. Ji, pasirodo, kur kas didesnė! Kas žino, galbūt, belaipiojant į tuos beržus ir pabudo noras žvalgytis po visą Žemę, stebėti žmones, mylėti juos. Kas žino. . .

O kiek prisiminimų, kiek nepamirštamų įvykių mena skarotos beržo šakos! Pirmasis, kuris įstrigo į atmintį ir, matyt, pasiliko visam gyvenimui, — buvo daina. Armonika ir daina. Žiemą vasarą tėvukas dirbo ponų laukuose. Per speigus kirsdavo mišką, per karštymetį kasdavo griovius. Todėl sugriš, būdavo, šeštadienio vakarą, atiduos savaitės uždarbį, paskui pasiims armoniką, sukvis visus vaikus ir ištempis dumples. Savaitė, praleista svetur, nulenkdavo žemyn jo pečius, išsunkdavo ir išdžiovindavo veidą, bet mūsų — vaikų — ilgesys ir meilė jam buvo, matyt, tas gyvybės eliksyras, kuris pakeldavo galvą aukščiau, ištiesindavo pečius, ir jis atsigavęs paleisdavo pirštus armonikos klavišais. O klavišais nusekdavom ir mes. Melodija visada atitikdavo mūsų nuotaiką. Ji būdavo rami kaip ilgesys, gili kaip skausmas ir paslaptinga kaip mūsų laukianti dalia. Ir galbūt todėl, prabilus armonikai, iš gryčios išvirsdavo kas gyvas. Jei subatvakariui susirinkdavo visa iki vieno mūsų šeimyna (ūkininkų laukuose vadinama „piemenimis“, „pusberniais“ ir „berniais“), tai po beržu uždainuodavo aštuoni balsai.

Tačiau ne tik dainą man mena tas beržas. Daug dainų jis girdėjo, bet kur kas daugiau matė ašarų. Šito beržo paunksmėje, kaip šiandien prisimenu, pirmą kartą savo gyvenime pamačiau apalpusį žmogų. Tai buvo tas pats armonikos virkdytojas, tėvukas. Krito jis žemėn kaip dalgium nukirsta rugio varpa. Krito nuo įtūžusio mūsų kaimyno Tamulio, visame kaime vadinamo „Kreivagalviu“, smūgio. Prie to beržo pirmą kartą gyvenime žmogus kreipėsi į mane pagalbos. Tai irgi buvo tėvukas, atgavęs po kankinimų sąmonę ir paprašęs. . . vandens. Tačiau, kad galėčiau įvykdyti šį prašymą, iš pradžių — irgi pirmą kartą gyvenime — turėjau atsiklaupyti prieš „Kreivagalvio“ vadą ir baltaraištininką Vincą Švėgždą. Man tada buvo 7 metai, ir Švėgždą taip vadinti ėmiau tik vėliau (iki tos minutės aš jį vadindavau dėde Švėgžda, nes jis buvo vienas iš artimiausių mūsų kaimynų). Tos dienos prieblandai leidžiantis, visu kūnu prigludęs prie balto beržo liemens, stebėjau nutolstantį vežimą, kurį, pavalkais apmauti, traukė tėvukas ir šešiolikmetis Antanas. Nuostaba, gailestis ir pyktis degino spurdančią širdį, bet tylėjau ir žiūrėjau. Aš tada daug ko nežinojau, tik tą dieną vaikišku protu sumečiau, kokie baisūs turčiams yra Marksas, Leninas, už kurių portretų laikymą šiandien visas kaimas išvydo šias žvėriškas patyčias. Užtat nuo tos dienos beržai daug kam tarnavo ženklau. Pavojingesniais momentais ant vieno iš jų visada kabodavo kibiras, ir apylinkėse veikusio „Audros“ būrio partizanai ir ryšininkai tada žinodavo, kad eiti į mūsų kiemą

tuo metu nepavojinga. Jei kibiro nebūdavo — vadinas, „dega raudona šviesa“.

Bet kartą vienas beržas ėmė ir nudžiūvo. Pravirko mama pasikukčiodama... Ne, ne tik dėl beržo.

— Alberto beržas... Negi tai bus dievo ženklas... — pamenu, aimanavo ji. — Turbūt, nebėr jo...*

Visi pamažėl sutikom su ta mintim — Alberto nebėra tarp gyvųjų.

O tas, kurio jau nebelauki, visada tampa geresnis, brangesnis už turimą, esamą. Išgarbinom jį, apšnekėjom, apraudojom, apgailėjom ir... ėmėm laukti kito brolio, Stasio. Trejus metus diena dienon, naktis naktin: nuo keturiasdešimt pirmųjų birželio iki keturiasdešimt ketvirtųjų rugpiūčio. Ir sulaukėm. Tik ne Stasio, o Alberto. Vėliau paaiškėjo, kad Stasys — pirmasis „Žalgirio“ partizanų būrio komsorgas — 1943 metais žuvo, vykdydamas kovinę užduotį.

O jo pasodintas beržas — liko. Ošiantis, šlamantis beržas amžinai brangiame, niekada nepamirštamame Valynės kaimelyje, man virto broliu. Stovi jis aukštas ir didingas, vienišas ir susimąstęs, savo viršūnę kas pavasarį vis keldamas ir keldamas aukštyn. Stovi ir tarsi stebisi, kaip keičiasi žemė, dangus ir žmonės, dėl kurių ateities jis, brolis-beržas, paėmė ginklą į rankas ir kartu su tais dvidešimčia milijonų mūsų kaimynais nuožmiuose mūsųose virto beržais ar mėlynžiedėmis žibutėmis. O buvę Pobedinsko dvaro laukai, kuriuose Stasys ne kartą buvo dvarininko išplaktas, taip pat visai kitaip dabar atrodo. Kur anksčiau nuo aušros lig sutemų lankstėsi Juodžių, Skamaičių, Valynės ir kitų kaimų vargingieji valstiečiai, šiandien plyti Skėmių kolūkio valdos, brandindamos kolektyvinį javą, kurį sėja ir piauna ne sugrubusios samdinių rankos, o galingos mašinos. Sunkiai beatpažįsti čia net artimiausių savo kaimynų Juškų ir Mikalauskų, Siudikų ir Vitaičių šeimas. Nuo prosenelių laikų vien savo gūžtos laikęsi, dūminėse gryčiose akis rūkę, šiandieną jie sėda į mašinas, vidurinių ir aukštųjų mokyklų baigimo diplomais apdovanoja vaikus.

O kuris šio beržo bendraamžis, prakalbėjęs balsu, nepasektų panašių sakmių — linksmų ir tragiškų, brangių ir nepamirštamų — Latvijoje ir Estijoje, Baltarusijoje ir Ukrainoje? Kuris kaimas negirdėjo šūvių ir raudų, kuris nematė ašarų ir džiaugsmo, kai gaivi revoliucijos banga šlavė nuo žemės praeitį ir skelbė naują gyvenimą? Ir kuris mano beržo bendraamžis neįkūnijo savyje kario-didvyrio, kario-išvaduotojo, pokario komunisto ir komjaunuolio širdies? Apsidairykime. Įsiklausykime į jų ošimą. Mūsų žemėje net ir medžiai turi atkaklių kovų paraku kvepiančią istoriją...

Tad vieną kartą, besiklausydamas savojo beržo, ėmiau ir užrašiau:

Dienų dienom
Gėriuos dainom,
Prie lango praviro parimęs,
Dainuoja man
Balti beržai
Ant tėviškės plačių arimų.

* Tuo metu jis vadovavo tik ką susikūrusiam „Margirio“ partizanų būriui.

Kadaiš čia
 Vėlai nakčia
 Palaukėn sėlino šešėliai,
 Balti beržai,
 Jauni arai
 Į kovą didvyrišką kėlės.

Daug metų jau
 Aš vis matau,
 Kaip mūšin veržiasi narsuoliai,
 Balti beržai,
 Liekni beržai,
 Jų vardas buvo — komjaunuoliai.

Ilgiaus draugų
 Kovos draugų,
 Jų ilgis kovos šiandieninės —
 Parimo jie
 Baltais beržais,
 Berželiais žemės gintarinės.

Kelių keliais
 Vis metai eis,
 Šią dainą tęs jauniausi broliai.
 Balti beržai
 Visiems šlamės,
 Kaip mūšin ėjo komjaunuoliai...

— Ė-he-hė! Mokslinčiai! — šaukiu netoli nubėgusius į pievą vaikus ir pamoju ranka. It pabaidyti ančiukai, jie strikteli į priekį ir, vienas kitą lenkdami, netrukus apstoja mane ratu.

— O kas jums pasakė, kad Žemė neturi nei pradžios, nei pabaigos?

— Todėl, kad ji apvali. Kitaip negalėtų sukstis apie savo ašį ir apie saulę.

— O kas jums sakė, kad Žemė sukasi? Ir dargi apie Saulę?

— Cha, dabar kiekvienas pyplys tai žino...

Kaip greitai viskas pasikeitė. Kaip staigiai viskas imta matuoti naujais vienetais, vertinti kitais kriterijais. O tik trisdešimt metų tepraėjo, kai palikau tą savo beržą gimtajame kaime.

— Dėde, dėde, — žvelgdamas man į akis, užvertė į viršų kaštoniniais plaukais pasidabinusią galvą berniukas. — O koks buvo vardas to šuniuko, kurį prie beržo nušovė?

— Sargis, — atsakau smalsuoliui. — Ar gražus?

— Gražu-u-us.

Lengvas vėjo gūsis atskrido lauku ir įsisuko į skarotas medžių šakas. Beržas sušlamėjo, suošė, ir man pasirodė, kad jis nusijuokė, prie savo kojų girdėdamas tokius pašnekovus, kuriuos skiria trisdešimties metų laiko atkarpa.

...

Bendrauja Žemaitės ir Ševčenkos tautų kultūros

F. KAUZONAS

“Garsingam Vilniuj įvyko . . .” Taip prasideda viena iš Ševčenkos poemų, parašyta prieš 130 metų.

Tarasas Ševčenka . . . Vargu, ar besurasi kiek prasilavinusį žmogų, kuris nebūtų skaitęs aistringų didžiojo ukrainiečių tautos dainiaus eilių, ar bent nebūtų girdėjęs jo vardo.

Savas, artimas T. Ševčenka ir lietuvių širdžiai. 1961 metų pavasarį, Ukrainos TSR kultūros dienų Lietuvoje metu, prie senojo Universiteto rūmų buvo iškilmingai atidengta memorialinė lenta, įamžinusi šio ukrainiečių tautos sūnaus atminimą. Ta proga galingai suskambo Ukrainos TSR Valstybinio choro atliekamas T. Ševčenkos “Palikimas.” Suskambo Vilniuje, kurį T. Ševčenka vadino “nuostabiuoju miestu.” Suskambo prie Universiteto rūmų, kur jis, penkiolikmetis dvarininko Engelharto baudžiaunininkas, žinomo dailininko Rustemo studijoje mokėsi tapybos.

Lietuviui T. Ševčenka nė vien didis poetas, tautų laisvės ir brolybės dainius, bet ir senas tvirtas tradicijas turinčios Ukrainos bei Lietuvos draugystės simbolis. Draugystės, kurios tradicijos buvo ugdomos dar 1863 metų sukilime. Jo vadovai Lietuvoje turėjo gerus ryšius su revoliucinių nuotaikų Ukrainos inteligentais. Zigmantas Sierakauskas, dar tarnaudamas caro kariuomenėje, susibičiuliavo su T. Ševčenka. Antanas Mackevičius studijavo Kijeve, kur formavosi jo revoliucinė pasaulėžiūra. Ukrainos studentai, pažangioji inteligentija karštai rėmė šį sukilimą, veržėsi į pagalbą savo bičiuliams ir bendraminčiams Lietuvoje. Vėliau, sukilimui pralaimėjus, nemaža jo dalyvių rado prieglobstį Odesoje ir kituose Ukrainos miestuose.

Vienu pirmųjų ukrainiečių literatūros vertėju į lietuvių kalbą buvo Juozas Andziulaitis—J. Kalnėnas, savo laiku reiškėsis ir JAV lietuvių judėjime. 1885-1890 metais jis paskelbė spaudoje nemaža T. Ševčenkos poezijos vertimų. Andziulaitis ne tik vertė, bet ir perdirbinėjo kai kuriuos jo kūrinius, įvesdamas į lietuvių literatūrą baladės žanrą. Vėliau T. Ševčenka

lietuvių kalba populiario J. Biliūnas, L. Gira, K. Vairas—Račkauskas. Dar praėjusio šimtmečio pabaigoje lietuviškai jau buvo galima skaityti kai kuriuos Ivano Franko apsakymus.

Buržuazinės Lietuvos metais kultūrinis bendradarbiavimas gerokai prigeso. Tuometinė Lietuvos vyriausybė ir girdėti nenorėjo apie tautų laisvės ir brolybės idėjas apdainuojančius kūrinius bei jų autorius. Kaip tik todėl Liudas Gira, išvertęs T. Ševčenkos “Kobzarių, turėjo išleisti jį savo lėšomis.

Lietuvai įstojus į TSRS sudėtį, pradėjo artimiau bendrauti lietuvių ir ukrainiečių tautos. Tai buvo gera paskata jų kultūrų draugystei, netrukus dar labiau sustiprėjusiai ir užsigrūdinusiai Didžiojo Tėvynės karo metais.

Šiandien ukrainiečių literatūros vertimai į lietuvių kalbą jau tapo malonia kasdienybe. Dideliais tiražais lietuvių kalba išleista ne tik ukrainos klasikų, bet ir P. Tyčinos, M. Stelmacho, N. Rybako, M. Rylskio, V. Vasilevskos, V. Sabko, S. Tudoro, O. Gončiarčo, J. Galano, A. Korneičiuko bei daugelio kitų nūdieninių Ukrainos tarybinių rašytojų kūrinių.

Garsindami savo kalba kolegų Lietuvoje kūrybą, nuoširdžiai ir produktyviai triūsia mūsų literatūros bičiuliai ukrainiečiai. Ukrainoje išleista lietuvių poezijos analogija “Nemuno dovana,” Žemaitės, E. Mieželaičio, S. Nėries, P. Cvirkos, A. Bieliausko, M. Sluckio, J. Baltušio, V. Petkevičiaus, K. Sajos bei kitų lietuvių literatūros prozos ir poezijos knygos.

Literatūros ir meno dekadose, kultūros dienose, abipusių teatrinių, koncertinių kolektyvų gastrolių metu, kitomis dažnomis progomis susitinka abiejų respublikų kultūros darbuotojai, literatūros ir meno veikėjai, aptaria savo ir kolegų kūrybos laimėjimus, dalijasi patyrimu, kūrybiniais sumanymais.

Svarbiu mūsų kultūrų draugystės renginiu buvo 1961 m. Tarybų Lietuvoje surengtos Ukrainos TSR kultūros dienos. Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių, kitų Nemuno krašto miestų gyventojai su gegužio gėlėmis, duona-

druska, o svarbiausia, širdžių šiluma sutiko atvykusius nuo sriauniojo Dniepro krantų muzikus, rašytojus, scenos meistrus, kinematografininkus, klausė ir skaitė jų kūrybą, žiūrėjo kino filmus. Koncertų salėse skambėjo ukrainiečių liaudies dainos, temperamentingų šokių ritmai.

Po kelerių metų į Vakarų Ukrainą, švenčiančią susijungimo su Ukrainos Tarybų respublika 25-ąsias metines, išvyko respublikos liaudies rašytojo Juozo Baltušio vadovaujama muzikų, dailininkų, rašytojų delegacija. Lvove buvo surengta didelė lietuvių tarybinės grafikos paroda. Lietuvai skirtas laidas transliavo Lvovo radijas ir televizija. Lietuvos menininkai dalyvavo susitikimuose su Lvovo darbo žmonėmis, rengė draugystės vakarus, koncertus. Lvovo Valstybiniame operos ir baletu teatre buvo surengtas didelis draugystės vakaras, skirtas Tarybų Lietuvai. Savo kūrybą draugams ukrainiečiams skaitė V. Palčinskaitė, E. Matuzevičius, A. Pocius. Ukrainiečių poetas Bratunis perskaitė savo eiles apie Lietuvą ir lietuvių poetų išverstus eilėraščius. Lvovo aktoriai ukrainietiška skaitė E. Mieželaičio, E. Matuzevičiaus eilėraščius. Su dideliu pasisekimu šiame vakare koncertavo Lietuvos kvartetas, Operos ir baletu solistai E. Čudakova, J. Stasiūnas, B. Almonaitytė, T. Sventickaitė ir H. Kunavičius.

1965-ji metai buvo naujų susitikimų metais. Į Tarybų Lietuvą, tuomet minėjusiai savo 25-ąsias metines, dalyvauti ukrainiečių-lietuvių draugystės dienose atvyko gausi Tarybų ukrainos delegacija. Bičiuliai pasklido po visą Lietuvą—miestus, miestelius, ir kaimus, kad papasakotų darbininko, kolūkiečio, menininko lūpomis apie žydinčių sodų kraštą, saulėtą Ukrainą, jos darbščią ir kūrybingą liaudį, broliškus jausmus lietuvių tautai.

— Aš seniai pamilau Lietuvą, pamilau iš pirmo žvilgsnio,—kalbėjo susitikime su Jonavos rajono darbo žmonėmis žinomas poetas V. Byčko,—bet apie meilę visuomet geriausia kalbėti eilėmis.

Ir nors savo naujausius eilėraščius apie Lietuvą, "šviesiaplaukę Ukrainos sesę," poetas perskaitė savo gimtąja ukrainiečių kalba, jona viečiai juos suprato, nes poetas kalbėjo apie nuostabiliausiąjį jausmą—tautų brolybę.

"Geriausi jausmai mane jungia su gražiąja Lietuva,—rašė tomis dienomis "Tiesoje" Leninės premijos laureatas Michailas Stelmachas,—iš ten mane pasiekia ir didžiojo Adomo

Mickevičiaus ir Taraso Ševčenkos balsai, Petro Cvirkos ir Salomėjos Nėries žodis (. . .) Visiems laikams pamilau jos darbščią liaudį, pajutau šio krašto grožį, susidraugavau su daugeliu naujosios Lietuvos puikių kūrėjų ir dainių . . ."

. . . Yra Odesoje M. K. Čiurlionio klubas, kurio nariai nagrinėja ir garsina didžiojo lietuvių kompozitoriaus ir dailininko kūrybą.

. . . Yra Pirčiupyje rūsti akmeninė motina—paminklas fašistų sudeginto kaimo atminimui. Prieš keliolika metų būsimasis Leninės premijos laureatas Gediminas Jokūbonis ją čia pastatė iš Žitomiro akmens.

. . . Yra Užgorode gatvė, pavadinta lietuvių literatūros klasikės Žemaitės vardu, o Vilniuje yra T. Ševčenkos gatvė, ir gyvas joje, kaip ir visoje Lietuvoje, didžiojo ukrainiečių Kobzariaus atminimas.

O svarbiausia—yra didelė Spalio šalies tautų draugystė.

Jaunystė

*Buvo naktys mėnesienos
Ir jaunystė nuostabi, —
Juokės pievoje purienos
Ir žibutės pakrūmy . . .*

*Paupy lakštutė suokė,
Pempė klykė virš laukų,
O jaunystė neatbojo
Jokių kryžkelių sunkių!*

Tėviškės jazminas

*Aš mačiau jazmino baltąjį žiedelį,
Kai palinkęs juokės tėviškėj kieme;
Išvykau aš tąsyk į tą didį kelią,
O jazmino žiedas juokės atlape.*

*Ašėjau, klajojau po beribį tolių . . .
Temačiau jazmino žiedų piešiny . . .
Man sapne vaidenos motina vis stovi
Prie žiedų jazmino kiemo pakrašty . . .*

*Kai grįžau gimtinėn keleliu vingiuotu,
Suradau jazminų kiemo pakrašty:
Jo balti žiedeliai taip maloniai juokės —
Tapo taip malonu, taip smagu širdy . . .*

Kęstutis Balčiūnas

VIDMANTĖ JASUKAITYTĖ

P

iešk motinos
veidą

Iškalk motiną iš medžio
Su mažu vaikeliu — savimi —
Prie motinos kojų,
Vieną dieną užaugsi,
Išeisi,
Ir niekas jau jos nelankys.

Nes tu,
Ateinantis ir nueinantis, —
Tikras kaip lietus,
Kaip saulėlydis ir naktis.
Nes tu kaip tavo motina —
Vienišas ir besikeičiantis.

Iškalk motiną iš akmens,
Sugniaužusių rankas,
Į rankas viską sugniaužusių,
Į kraujuojančią širdį.

Iškalk motiną iš medžio,
Motiną
Su lelijos žiedu prie medinės krūtinės,
Su gėlele kaktoje, —

Augins motina gėles,
Vėjui augins, debesims,
Saulės dukrelėms augins,
Bus pilnas dangus lelijų.

Supilk motiną iš smėlio,
Sklandančią į šalis,
Tavo akyse išnykstančią,
Tampančią smėliu.

Nutapyk motiną vandenyje,
Bangoje nutapyk,
Nuolat mainančią savo pavidalą —
Amžiną.

Danguje piešk motiną,
Erdvėje piešk motinos veidą,
Vakaro sutemose ir migloje,
Kad žiūrėtų į mus ir žiūrėtų —
Į mažus vaikelius prie kojų,
Į visus savo vaikus...

Piešk motinos veidą...

Kūryba

Ir iš dainų negrįžta kaip iš karo.
Tiktai padangėj mėlyni linai
Per amžius žydi, ir jų galvos karo
Žvaigždžių žvaigždėm virš mūsų amžinai.

O debes, virš dobilų pasviręs,
Nuleidžia ranką augančio ieškot,
Ir dūsdamos prieš vėją lekia girios,
Pasaulį nubarstydamos šakom.

Ir pamiršti, kur augta, kur stovėta
Žaliu medžiu ir kur tave nulauš...
Ir tik tada paliauna siausti vėtra,
Vis dar pilna alsavimo gilaus.

Žydra šviesa pažyra iš padangės,
Vedžioja saulė rašančio pirštus.
Ir žodis, šviesių kaktą prisidengęs,
Prastuolio rūbais eina pas kitus.

U.S. POSTAL SERVICE STATEMENT OF OWNERSHIP, MANAGEMENT AND CIRCULATION (Required by 39 U.S.C. 3685)			
1. TITLE OF PUBLICATION The Light		2. DATE OF FILING 9/30/77	
3. FREQUENCY OF ISSUE Quarterly		4. ANNUAL SUBSCRIPTION PRICE None	
5. LOCATION OF HEADQUARTERS OR GENERAL BUSINESS OFFICES OF THE PUBLISHERS (Not printing office)			
102-12 Liberty Ave., Ozone Park, N.Y. 11417			
6. LOCATION OF THE HEADQUARTERS OR GENERAL BUSINESS OFFICES OF THE PUBLISHERS (Not printing office)			
same as above			
7. NAMES AND COMPLETE ADDRESSES OF PUBLISHER, EDITOR, AND MANAGING EDITOR			
PUBLISHER (Name and Address) American Lithuanian Worker Literary Assn. Inc. same as above			
EDITOR (Name and Address) Anthony Džirba, 95-23 -114th St., Richmond Hill, N.Y. 11419			
MANAGING EDITOR (Name and Address) Anthony Džirba, 95-23 -114th St., Richmond Hill, N.Y. 11419			
8. OWNER (If owned by a corporation, its name and address must be stated and also immediately thereunder the names and addresses of stockholders owning or holding 1 percent or more of total amount of stock. If not owned by a corporation, the names and addresses of the individual owners must be given. If owned by a partnership or other unincorporated firm, its name and address, as well as that of each individual must be given.)			
NAME		ADDRESS	
American Lithuanian Workers Literary Assn., Inc.		102-12 Liberty Ave., Ozone Park, N.Y. 11417	
9. KNOWN BONDHOLDERS, MORTGAGEES, AND OTHER SECURITY HOLDERS OWNING OR HOLDING 1 PERCENT OR MORE OF TOTAL AMOUNT OF BOND, MORTGAGE OR OTHER SECURITIES OF THIS OR ANY OTHER PUBLISHER			
NAME		ADDRESS	
N O T E			
10. FOR COMPLETION BY NONPROFIT ORGANIZATIONS AUTHORIZED TO MAIL AT SPECIAL RATES (Section 1103 (b) (2), PSN) The purpose, function, and nonprofit status of this organization and the exempt status for Federal income tax purposes (Check one)			
☐ HAVE NOT CHANGED DURING PRECEDING 12 MONTHS			
☐ HAVE CHANGED DURING PRECEDING 12 MONTHS (If changed, publisher must submit explanation of change with this statement.)			
11. EXTENT AND NATURE OF CIRCULATION		AVERAGE NO. COPIES EACH ISSUE DURING PRECEDING 12 MONTHS	ACTUAL NO. COPIES OF SINGLE ISSUE PUBLISHED NEAREST TO FILING DATE
A. TOTAL NO. COPIES PRINTED (Net Press Run)		1,500	1,500
B. PAID CIRCULATION 1. SALES THROUGH DEALERS AND CARRIERS, STREET VENDORS, AND COUNTER SALES		None	None
2. MAIL SUBSCRIPTIONS		1,204	1,095
C. TOTAL PAID CIRCULATION (Sum of B1 and B2)		None	None
D. FREE DISTRIBUTION BY MAIL, CARRIER OR OTHER MEANS, SAMPLES, COMPLIMENTARY, AND OTHER FREE COPIES		None	None
E. TOTAL DISTRIBUTION (Sum of C and D)		None	None
F. COPIES NOT DISTRIBUTED 1. OFFICE USE, LEFT OVER, UNACCOUNTED, SPOILED AFTER PRINTING		296	405
2. RETURNS FROM NEWS AGENTS		None	None
G. TOTAL (Sum of E, F1 and F2 should equal net press run shown in A)		1,500	1,500
11. I certify that the statements made by me above are correct and complete.			
		SIGNATURE AND TITLE OF EDITOR, PUBLISHER, BUSINESS MANAGER OR OWNER <i>Anthony Džirba</i> Manager	
12. FOR COMPLETION BY PUBLISHERS MAILING AT THE REGULAR RATES (Section 1103 (b) (1), PSN) (Not for use by nonprofit organizations authorized to mail at special rates)			
39 U.S.C. 3685 provides in subsection (b) that "This report shall be made available to mail matter under former section 4350 of this title that had such mailing at the rate provided under this subsection unless the Postal Service, a written request for permission to mail matter at such rate."			
In accordance with the provisions of this statute, I hereby request permission to mail the publication named in item 1 at the above postage rate provided for by 39 U.S.C. 3685.			
SIGNATURE AND TITLE OF EDITOR, PUBLISHER, BUSINESS MANAGER, OR OWNER			